د ټولنی علم

د اروابناد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

Ketabton.com

مؤلف: زکریا احمد «رشدی»
مترجم: ګل پاچا «الفت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مضمونو فهرست

سرليک	مخ
د مترجم مقدمه	أ
لمړی باب	- 1 -
د اجتماع علم	- 1 -
د علم اجتماع ماده او موضوع	- 1 -
د انسانی اجتماع تاريخ	- 3 -
اجتماعی تطور	- 4 -
له طبيعی تاريخ سره د ټولنی د علم اړه	- 4 -
انسان او معدن	- 5 -
انسان او نبات	- 6 -
انسان او حيوانيت	- 7 -
د اقليم، اوبو او هوا اغېزه	- 8 -
د قوم په روحياتو کښی	- 8 -
عوامل او تاثيرات ئې په انسان کښی	- 8 -
معتدل اقليمونه	- 9 -
سړې مځکی	- 9 -
تاوده اقليمونه	- 9 -
انسانی ټولنی	- 10 -
کورنی ژوندون	- 11 -
ازدواج	- 11 -
ازدواج او اجتماعی ټولنه	- 12 -
د کوزدې کال او وخت	- 12 -
د کور سرشته (تدبير منزل)	- 13 -
د انسان سياست له ښځی سره	- 14 -
د انسان سياست له اولاد سره	- 14 -
د انسان سياست له خپلو خدمتګارانو سره	- 15 -
کورنی نيکبختی	- 16 -
لمړی تربيه	- 16 -
تربيوی مذاهب	- 17 -
علم النفس	- 19 -
خاطر	- 19 -
د عقل د روزلو لاری	- 20 -

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عقل وده او اقسام .... - 20 -
لمړۍ مرتبه .... - 21 -
دوهمه مرتبه .... - 21 -
دریمه مرتبه .... - 21 -
څلورمه مرتبه .... - 22 -
د بدن روزل .... - 22 -
بدنی ورزش او ریاضت .... - 23 -
خپل اولاد څنګه وروزو؟ .... - 23 -
کورنی اجتماع .... - 25 -
کورنی تعاون او مرسته .... - 26 -
دوهم باب .... - 26 -
د اجتماع روح .... - 26 -
ملت څه شی دی؟ .... - 28 -
دریم باب .... - 29 -
حکومت .... - 29 -
د حکومت وظیفه .... - 31 -
د حکومت په باب کښې د پخوانیو نظریه .... - 33 -
حکومت د اسلام په نظر کښې .... - 34 -
د ملت د مشرانو صفات .... - 36 -
د عربو په نزد د مملکت ارکان .... - 37 -
رعیت .... - 37 -
عدل .... - 38 -
عمرانات او ودانی .... - 38 -
تدبیر او اداره .... - 39 -

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مترجم مقدمه

انسان نشي کولی چه لکه نور حیوانات خپل ټول احتیاجات یوازی ترسره کړي او د بل له مرستی څخه ځان مستغنی وګڼی، ځکه چه له یوې خوا د ده بدنی او جسمی حال چه د دنیا د سړو او تودو هیڅ طاقت او توان نلري، بی له نازکو او مناسبو خوړو بل شی ژوولی او هضمولی نشی او له بلی خوا د ده زیات ضروریات چه له حسابه وتلی دی دی مجبوروی چه له نورو سره لاس یو کړی، او یو د بل دپاره زیار وکاږی، نو لکه څنګه چه انسان فطرتاً بل ته اړ دی همدارنګه طبعاً ټولنی او اجتماع ته هم محتاج دی چه ځان ځانی او انفرادی حیات ته هیڅکله زړه نشی ښه کولی د همدې لامله انسان ته مدنی بالطبع یعنی د اجتماع غوښتونکی ویل کیږی. برسیره پدې چه د انسان مادی حیات او جسمی احتیاجات یې د نورو له مرستې سرته نه رسیږی معنوی او عقلی ژوندون ئې هم اجتماع او تمدن ته اړ دی، پدې هر څوك پوهیږی چه که انسان له اول وخته په یوه ځای کښی یوازی پاتی شی، او د نورو له صحبته استفاده ونکړی هغه که څه هم صورتاً انسان وی مګر د انسانیت معنوی فضایل به هیڅ نلری، نو د اجتماع ضرورت او دعلم اجتماع اهمیت له همدې منل شوی حقیقت څخه ډیر ښه معلومیږی ځکه چه د هر علم اهمیت د موضوع په اعتبار پیژندل کیږی.

د همدی لامله په اوسنی ژوند کښی ما د پښتنو دپاره د دغه مهم علم معلومات مفید وګڼل او دغه کوچنې کتاب می په پښتو ژبه ترجمه او خپلو وروڼو ته وړاندی کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی باب

د اجتماع علم

د اجتماع علم د اجتماعی هیئت (ټولنی) په نفسی حالت او صورت کښی بحث او څېړنه کوی لکه چه علامه ګوستاولوبون د روح الاجتماع او سر تطور الامم مؤلف ئې هم همدغه شان تعریف کوی، نو هر کله چه د جماعت نفسی صورت او حالت د افرادو له نفسی صورت او حالت څخه جوړېږی باید د شخص نفسی صورت او بشری ذاتیت تحلیل شی ترڅو چه د جماعت نفسی صورت واضح او څرګند شی. دا خبره هم باید ښکاره شی چه فرد او جماعت دواړه یو د بل په نفسی صورت او روح کښی اغېزه او تاثیر کوی.

بارت، د المان اجتماعی عالم وایی: هر تغیر چه په یوه جامعه کښی پېښېږی هغه تغیر په کورنیو او د افرادو په روح کښی نور تغیرات پیدا کوی نو باید اجتماعی عالم پدې څو شیانو کښی غور او دقت وکړی:

لمړی- د افرادو روحی علایق

دوهم – د فرد او د جماعت یو له بله روحی اثر او د هغې اندازه

دریم – څه شی چه د دې دوو روحی اغېزو له مدافعې او مقابلې څخه پیدا کېږی

څلورم – هغه ذاتی او خارجی عوامل چه د فرد په پیدایښت او د اجتماع په تطور کښی عمل کوی، نو معلومه شوه چه د جماعت په روح کښی بحث او څېړنه د علم اجتماع وظیفه ده.

د علم اجتماع ماده او موضوع

هر کله چه د طبعی انسان تاریخ د علم اجتماع ماده ده نو باید د انسان په اصل باندی لږ څه بحث وشی چه آیا دا ټول انسانی طوایف سره له دومره زیاته تفاوته چه یو له بله ئې لری له یوه اصله (ادم(ع) او حوا) څخه پیدا شوی دی او که هره طایفه ځانته بېل بېل اصل لری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله دا چه آیا انسان اول ځل په همدغه صورت پیدا شویدی او که دودی او ارتقا په اصولو د انسانیت درجی ته رسېدلی دی.
دا یو لوی بحث دی چه مونږ ئې دلته د اجمال او اختصار په صورت راوړو، څه بحثونه چه پدې موضوع کښی شویدی پدې دری مذهبو کښی خلاصه کیږی.
اول: انسان د تصادف په طور بی له دې چه د چا اراده پکښی دخل ولری پیدا شوی دی چه دطبیعت مخلوق ورته ویل کیږی.
دوهم: انسان د پاك خدای په اراده اول ځل په همدغه شکل او صورت پیدا شوی دی.
دریم: انسان لمړی ځل په یو بل صورت پیدا شوی او وروسته ئې انسانی حالت ته ترقی کړېده.
د اول مذهب طرفداران دا ګمان کوی چه انسان اول ځل په یوه کلك غلاف (پوښ) کښی په بحر کښی پیدا شوی چه د رودلو (امتصاص) په واسطه ئې غذا موندله څه موده وروسته له غلافه وتلی دی چه بیائې غذا د خپلو اعضاو په واسطه ترخولې کولی شوه.
دوهم مذهب چه زمونږ دینی عقیده او صحیح مذهب دی د دې مذهب طرفداران وایی چه په زرګونو کلونه زمونږ له نظره تېره شوه چه انسان بلکه هر حیوان په خپل صورت پاتی دی او هېڅ تغیر پکښې نه دی پېښ شوی او نه د نشو او ارتقا آثار په کومه نوعه کښی لیدلی شوی دی نو معلومه شوه چه انسان له ابتدا څخه په همدغه صورت پیدا شوی دی او که داسی نه وای نور تغیرات به هم مونږ لیدلی و، ددې مذهب له مشهورو طرفدارانو څخه چه یوازی په علمی نظر دې موضوع ته ګوری او دینی عقیدې ته پکښی دخل نه ورکوی بوفون، فلورنس، کاترفاج د فرانسی او داسی نور دی چه دې نظریی ته علمی رنګ ورکوی. بوفون د تاریخ طبیعی په بحث کښی وایی: د اروپا سپین رنګی انسان او د افریقې توربخن انسان او د امریکی سوربخن انسان د یوه اصل لرونکی دی چه د خپل اقلیم او وطن په رنګ رنګ شوی دی، دی پدې قول د هغو کسانو نظریه ردوی چه هغوی د څېرو او رنګونو تفاوت د اصل د تعدد دلیل ګڼی.
د دریم مذهب خاوندان د خپلی مدعا دپاره داسی دلیل نلری، چه د سړی زړه ته ولویږی دوی د انسان او بیزو په منځ کښی په یوه سلسله قایل دی چه تر اوسه ئې نه ده پیدا کړی ا د ډېری زمانې تېربدو ته منتظر دی. تر دې ځایه یو لنډ او مختصر بحث د انسان په اصل باندی وشو، که مونږ د انسان په ماهیت کښی بحث وکړو نو له خپلی موضوع څخه به نورو فلسفی بحثونو ته و اوزو. هر کله چه د علم اجتماع موضوع انسانی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماع ده نو باید د انسان په خواهشاتو او د عمرانی پیشرفتونو په اسبابو او نورو اجتماعی مسایلو باندی لکه د کورنیو، کلو او حکومتونو په پیدا کیدو بحث وشی.

د انسانی اجتماع تاریخ

که هر خومره پلټنه وکړو دا نه معلومېږی چه انسانی اجتماع له څه وخته شروع کېږی او د دې بڼ نیالګی په کوم وخت کښی ایښودل شویدی، ځکه چه هر څه چه د تاریخ پاڼو قید کړی دی هغه د بشری جمعیت مېوه ده چه تر اجتماع وروسته پیدا شوېده او د اجتماع نیلې له اولنی انسان سره چه د ځمکی په مخ پیدا شویدی سمی پیدا شوی او تر دې وخته رسېدلی دی، ځکه چه انسان په اول وخت کښی خپل احتیاج یوې ملګری (ښځی) ته حس کړی او له انفرادیت ځنی بېزار شویدی او همداغه احساس د علم اجتماع اساس او بنیاد دی چه د تاریخ له زمانې څخه پخوا ایښودل شوی دی، نو معلومه شوه چه دا علم یو نوی شی نه دی چه له دې اوسنی مدنیت څخه پیدا شوی وی او د دې قرن مولود وګڼل شی، د همدغه احتیاج په اثر چه انسان اول اجتماع ته او وروسته د داړونکو ځاروو له ډاره ځمځو، غارونو او داسی نورو ته حس کړی تاریخی عصر پیدا شوی او د انسان عمرانی تقدم او عملی کارنامې په مختلفو بلادو کښی لکه: فارس، کلده، مصر، روما کښی لیدل شوی دی، دا هغه وخت دی چه د انسانی جمعیت فطری ذکاوت ډګر ته وتلی او د تاریخ دپاره د بحث موضوع پیدا شوېده نو ویلی شو چه د علم اجتماع قواعد په زرګونو کلو له میلاده مخکښی وضع شویدی. کوم مترقی ملتونه لکه: هند، فارس، چین، یونان چه د ترقیٰ هسك بام ته ختلی و او تاریخ د دوی عظمت او لوی شان د تعجب په طور بیانوی دا یو تصادفی امر نه و بلکه د دوی معارف او حکومتی سیاست د اجتماع په صحیح او پایدار اساس باندی قایم و.

همدارنګه مصر چه پنځه زره کاله له میلاده مخکښی د دنیا ښایسته باغ او د علم و عرفان عالی مدرسه وه چه په حکمت کښی لکه افلاطون او سقراط نامدار شاګردان لري دا بی له دېنه چه د دوی اجتماعی قوانین ډېر متین او صحیح و بل سبب نلری، نو ویلی شو چه د انسانی اجتماع تاریخ ډېر پخوانی دی چه د تمدن او عمران د انتقال په سبب له یوه ملته بل ته نقل شوی او تطور ئې پیدا کړی دی تر څو چه پدی قرنو کښی اروپا ته رسېدلی او هلته یې قواعد کمال ته رسېدلی دی او دا نه ده معلومه چه دوی به ئې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅه وخته پورې وساتلي شي، ځکه چه ملتونه هم لکه افراد زېږښت او ځواني، مړګ او ژوند لري چه انساني تدابير ئې مخه نشي نيولی.

اجتماعي تطور

د هغه ضرورت او احتياج په اثر کښې چه ضعيفان ئې د زورورو، د تېرې د مدافعې دپاره اتحاد او يووالي ته لري انساني اجتماع له کورنۍ څخه قوميت ته او له قوميته مليت ته ترقي کړېده، همدارنګه سلطه او واکداری هم رورو زياته شوې او وروسته ترېنه حکومت تشکيل شوی دی، په اوله کښې يوازې پلار پخپل اولاد باندې آمريت او حکم درلود، وروسته مشر او رئيس پخپلي کورنۍ کښې واکداري پيدا کړې او پس له هغه ئې په کلي او قبيله کښې مشرتوب موندلی دی، وروسته چه قبيلې وسعت او پراخوالي موندلی او شعبې پکښې جوړې شوی دی، سره لدې چه هرې شعبې ځانته مشر درلود مګر عمومي مشرتوب د يوه سړي وو چه طبعاً ئې د پادشاهۍ حيثيت پيدا کړ.

بعضې وايي چه د مور سلطه تر پلار مخکښې وه، او همدغه سلطه د نورو سلطو منشأ ده په هر صورت چه وی، دا مسلمه او منله شوې خبره ده، چه خاندانې سلطه د نورو سلطو سرچينه ده.

له طبيعي تاريخ سره د تولنې د علم اړه

هر کله چه طبيعي تاريخ د علم اجتماع او د ملتو د احوالو د پېژندلو دپاره اساس ګڼل کېږی نبائې پخوا لدېنه چه مونږ د اجتماع په لمړيو عواملو کښې بحث وکړو، هغه علاقه چه د اجتماع علم ئې له طبيعي تاريخ سره لري هم لږ څه ښکاره کړو.

څنګه چه اوبه او هوا او د يوه اقليم طبيعي حالت پر معدن، نبات او حيوان اغېزه کوی همدارنګه په انسان کښې هم ډېره اغېزه لري، نو بايد هغه طبيعي عوامل چه د انسان، حيوان، معدن او نبات په پيدايښت کښې اثر لري ښکاره او ظاهر شي، څوك چه د نباتاتو او حيواناتو له علمه خبر نه وی او د دوی ارتباط ورته نه وی معلوم، نبائی د دې خبری په اورېدو ډېر تعجب وکړی، ليکن بايد دوی فکر وکړی چه انسان له څه شی او څنګه پيدا شوی دی؟ ظاهره خو انسان له وينو، غوښو، هډوکو جوړ شوی مګر د ده علاقه له نبات يا معدن او حيوان سره څه شی دی؟ نو انسان لپاره د دې چه د مځکې په کايناتو کښې خپله رتبه وپېژني او له حيوان او نبات څخه خپل امتياز حاصل کړی بايد د طبيعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ څخه برخه ولری. پاك خدای زموږ دپاره امثال بیان کړی او لکه احسن القصص د پیغمبرانو قصې ئې راته کړی دی دا ټول د دې دپاره دی چه موږ اجتماعی نظام او د شعبو سیاست ته لاره پیدا کړو، او د اجتماعی حیات دپاره ترېنه قانونی درسونه واخلو.

پیغمبرانو هم د دې دپاره چه د بشری او حیوانی نفسونو په منځ کښی مناسبت او مشابهت لیده، اول ځل ئې د حیواناتو او رمو په ساتنه او تربیه شروع کړېده او وروسته ئې د انسانانو تربیې ته ملاتړلې، دوی پدې پوهېدلی دي چه په بعضی نفسو کښی غضب او په بعضو کښی حلم وی، بعضی قوی او بعضی ضعیف وی، نو د هر چا حق ئې پېژندلی او ساتلی دی.

ښائي چه انسان د حیوان او نبات طبیعت او د کانو خواص وپېژنی ترڅو چه داجتماعی هیئت خدمت وکړی شی، او پدې پوه شی چه د موالید ثلاثه (حیوان، نبات، جماد) حال له انسانی نظام سره تطبیق کېږی، او د ملت د طبقاتو اخلاق له ارضی کایناتو سره اړه او علاقه لری.

انسان او معدن

معدنیات هغه اجسام دي چه تر ځمکی لاندی بخارو او لوګیو څخه پیدا شوی او له مختلفو اقسامو ځنی جوړ شوی دی. د اجسام د ترکیب په اعتبار بعضی قوی او بعضی ضعیف وی، بعضی اوږدوالی او پلن والی قبلوی او بعضی د دې صلاحیت نلری، انسان هم لکه معدن چه له آبی بخارو ځنی پیدا کېږی له اوبو څخه پیدا کېږی او د قوت او ضعف، شرافت او خساست، رفعت او ټیټوالی په اعتبار د مور او پلار له حاله سره سم او موافق وی نو هغه انسان چه تهذیب قبلوی لکه هغه معدنی شی دی چه هر صورت قبلوی او زرګر یا پښ ترېنه هر څه جوړوی او حکما لکه هغه قیمتی کانې داسی دی چه په کانو کښی پیدا کېږی.

کومی د پوخوالی دورې چه تر ځمکی لاندی د حرارت او رطوبت په سبب کان باندی تېرېږی، له هغو دورو سره مشابهت لری چه د انسان په نطفه باندی په رحم کښی تېرېږی، او غوښه، وازده، هډوکی ترېنه جوړېږی، پس له هغه چه انسان له موره پیدا کېږی نو کومی دورې چه په کوچنی باندی د روزنی په وخت کښی راځی، او مختلف احوال لکه روغتیا، ناروغی، نیکبختی او بدبختی ورته پیښېږی دا لکه هغه تطورات داسی دی چه معدنیاتو ته د کاریګرو او کسبګرو له لاسه رسېږی، او مختلف صورتونه قبلوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او نبات

انسان پس له تی رودلو څخه لکه بوټی (نبات) بې له بشپړی ارادې غذا خوری او حرکت کوی نو که غذا ئې طبیعی وی، د بدن په وده او لویوالی کښی تاثیر کوی او که روحی وی د عقل او وینتوب په زیاتوالی کښی صرفیږی پدې وخت کښی ماشوم د خپل محیط القاآت قبلوی او لکه نبات د خپلی کورنۍ له حاله سره وړ پاڼی او مېوه نیسی.

نو ښه روزنه د کوچنی په حال کښی هغه تاثیر کوی لکه چه د هوا اعتدال ئې د نباتاتو په نشو و نما کښی لری، او بده پالنه لکه هغه تاوده بادونه داسی دی چه د نباتاتو د مړاوی والی او وچوالی سبب ګرزی. نو څوك چه د نباتاتو په روزنه پوهیږی او پدې علم کښی لاس لری هغه کولی شی چه خپل اولاد لکه یوه ښه بوټی داسی وروزی او ښه نتیجه ترېنه واخلی.

غرض دا دی چه د کوچنی روزونکی باید د نباتاتو او حیواناتو له علمه خبر وی، او کومه علاقه چه دا دواړه ئې له انسان سره لری هغه ورته معلومه وی چه د کوچنی په تهذیب او روزه په ښه ډول بری ومومی او د اجتماع علم د کونیه علومو په یوه متین اساس بنا شی، چه موږ هم د غرب له ژوندیو ملتو سره د سمی روزنی په اثر کښی برابر شو.

څوك چه د نباتاتو له حاله خبر شی او د نباتاتو مختلف اقسام چه ځنی وابنه وی او بعضې ونی، ورته معلوم شی هغه پوهیږی چه انسانان هم بعضی لکه وابنه پخوا لدېنه چه ونه ځنی جوړه شی د طفولیت په وخت کښی مری او بعضی لکه ونی کمال ته رسیږی، بعضی انسانان لکه میوه داری ونی نفع او ګټه لری او بعضی لکه بی مېوو ونو غوندی بې فایدې وی.

لکه چه بعضی نباتات د لمر په تودوخه او آزاده هوا کښی وده کوی، او بعضو ته لمر او هوا ضرر رسوی، همدارنګه د انسانانو په ډله کښی هم بعضی د طبیعی مناظرو په لیدلو او د پاکی او آزادی هوا په تنفس ښه نشو و نما کوي او بعضی لکه هغه بوټی چه په تورتم او تیاره کښی ښه لوئیږی او د لمر په رڼا کښی خرابیږی دوی هم په یوه فاسد محیط او ترږمۍ کښی روغ او جوړ وی او په ښو ځایو او شنو باغو کښی زړه تنګی کیږی، او هغه شان وده نه کوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او حیوانیت

د انسان په وجود کښې پس له بلوغه شعور او احساس زیات میندل کېږی او ورځ په ورځ خپل احتیاجات ښه خوراك، ښې ښځې، ښه ځای او داسې نورو ته حس کوی، او د خپلو خواهشاتو د اجرا کولو دپاره کوښښ کوی او همدغه شی ته قوه شهویه ویله کېږی.

پدې وخت کښې چه انسان خپل قد و قامت او ښه صورت په هنداره کښې ووینی، د کلان کارۍ آثار پکښې ځرګندېږی او ځان ورته لوی سړی ښکاری دا د غضبی قوی آثار دی چه ورځ په ورځ پکښې زیاتېږی. پدې دوو خصلتو (شهوت، غضب) کښې حیوان له انسان سره شریك دی، نو هر کله چه د ځوانۍ خواهشات د ده په عقل باندی غالب شی ولمړیو عناصرو آثار او د مور او پلار خویونه پکښې ښکاره کېږی، نو که له لوړی او زوروری کورنۍ څخه وی، لکه هغه ځناور او درنده چه د بل د ښکار غوښې نه خوری، دی هم د بل پس خوردی ته سترګی نه نیسی او دنائت خواته میل نه کوی او که چیری له ټیټې او خسیسې کورنۍ وی نو په هر قسم دنائت په ممکن وی ځانته خوراك پیدا کوی.

دا قسم انسانان د اشرارو له نوعې څخه حسابېږی چه په شرارت کښې یو له بله تفاوت لری. همدارنګه د شرف خاوندان هم د قوتونو او د هغو عناصرو په اعتبار چه د دوی په روحیاتو کښې ئې اثر کړی متفاوت دی.

څنګه چه اهلی او کورنی حیوانات بعضی قوی وي، چه درانه درانه بارونه له یوه ځایه بل ځای ته وړی، په انسانانو کښې هم بعضې داسې کسان وی چه سخت او ګران کارونه سرته رسولی شی، او فکری قوت، هیڅ نلری یوازی د علمی قوت خاوندان وی او دا کسان د دې دپاره پیدا شوی وی چه بل څوك ئې په لار بوزی او کار ځنې واخلی.

تر دې ځایه په هغه مناسبت او مقارنت چه د انسان، معدن، نبات او حیوان په منځ کښې موجود و او د اجتماع د علم لوستونکو ورته ضرورت درلود لږ څه بحث وشو، د یوه ملت قاید ته لازمه ده چه د کایناتو او موجوداتو ټول قوانین له بسیطو عناصرو ځنې نیولې، تر لویو مرکباتو پوری تر نظر لاندی ونیسی.

زمونږ غرض دا نه دی چه ټول خلق دی د طبیعی تاریخ په لوستلو او تطبیقولو باندی مصروف شی ځکه چه دا د قوم د واکدارنو او مشرانو کار دئ چه له دې راز معلوماتو ځنې استنباط وکړی او د خپل قوم او وطن دپاره مناسب قوانین او اجتماعی اصول

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوره کړی. او دا خبره هم باید معلومه شی چه موږ د علم اجتماع متخصصینو ته ډېر احتیاج لرو.

د اقلیم، اوبو او هوا اغېزه

د قوم په روحیاتو کښی

لکه چه اوبه او هوا په نباتاتو او حیواناتو کښی اغېزه لری همدارنګه په انسانانو کښی هم عقلی او جسمی تاثیر کوی. اجتماعی علماء او هغه سیاحان چه په مختلفو هوادونو کښې ګرزېدلی دی او د هر ځای د انسانانو خصوصیات ئې په رنګ، شکل کړه وړه کښی لیدلی دی دا حقیقت بې شك او شبهې قبلوی، نو ځکه علامه ګوستاولوبون وایی چه که موږ د پخوانیو او اوسنیو ملتو په حال کښی غور وکړو او د هر ځای زاړه او نوی مدنیتونه تر نظر لاندی ونیسو، نو د اجتماعیونو پدې قول به یقین وکړو، چه د معتدلو اقلیمونو اوسېدونکی د عقل په اعتبار تر هر چا زیات او په مدنیت کښی هم تر نورو وړاندی دی، لکه چه تاریخ هم د معتدلو مناطقو د تمدن آثار او نفسی صفات لکه همت، ذکاوت او داسی نور ... او د شمالی خواو (یخو منطقو) بی فکری او عدم نشاط او د ډېرو تودو ځایو سستی او وحشت موږ ته ښیئی.

نو اجتماعی علماؤ د اقلیمو تاثیرات او نور عوامل تر نظر لاندی نیولی دی او د دې دپاره چه د جماعتو عقلی اندازه وښئی، بعضې قواعد ئې وضع کړی چه دې بحث ته علم عمران ویل کېږی، کوم عوامل چه د عمران پوهانو د ملتو د مدنیت او استعداد دپاره د مقیاس په ډول بیان کړی هغه دا دي.

عوامل او تاثیرات ئې په انسان کښی

د اقلیم اعتدال	-	ذکاوت او د ترقی استعداد
د اقلیم برودت (سوړتیا)	-	بې عقلی او د ادراك ضعف
د اقلیم حرارت (تودوخه)	-	سستی او د عقل ضعف
زلزلې	-	نا امیدی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زراعتی محصولاتو زیاتوالی	-	سستی، تنبلی، د ابتکار ضعف
د محصولاتو لږ والی	-	د عزم قوت، او د ذهن انکشاف
د کانو زیاتوالی	-	عملی اقدام، او د اختراع فکر

دا هغه عوامل دی چه عمرانی پوهانو د اقوامو د ترقۍ او انحطاط دپاره مقیاس مقرر کړی مګر د تودو او سړو زنطقو د انحطاط او ټیټوالی عوامل یو شان او مساوی نه دی ځکه چه موږ ته تاریخ، د تودو ملکو مدنیتونه لکه: هند، چین هم راښئیی، نو ویلی شو چه د تودوخی زیاتوالی نسبت سړتیا او برودت ته په انحطاط کښی لږ تاثیر لری د همدې لامله بعضی اجتماعیون وایی چه د تودې مځکی خلق د ترقۍ استعداد لری خو اطمینان او د حاکمانو د لجوئی ورته ضرورت دی.

معتدل اقلیمونه

معتدل اقلیمونه د تودو او سړو ملکو په منځ کښی واقع دی او قسم قسم بوټي پکښی شنه کیږی.
د داسی ځایو خلق په کسبو کښی یو له بله مختلف وی. په فلاحت کښی تر نورو تکړه په تجارت کښی هوښیار، په صناعت کښی ګړندی اوله همته ډک وی.

سړې مځکی

ساړه اقلیمونه چه په شمالی منجمده منطقه کښی واقع دی ځمکه ئې د زراعت دپاره ښه مستعده نه ده نو خلق ئې خپله غذا او ضروریات له بحر څخه مومی او دا حالت طبعاً د دوی د صبر او قناعت موجب ګرزی.

تاوده اقلیمونه

تاوده ځایونه چه زراعتی محصولات پکښی ډیر او قسم قسم وی خلق ئې د محصولاتو د زیاتوالی په سبب له احتیاجه خلاص وی، او زیار ایستلو ته نه مجبوریږی نو طبعاً عیاش

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تنبل وی، دوی یوازی عیش او استراحت غواړی که پردی حاکم ورباندی مقرر وی هم ورته ډېر بد نه ښکاري.

د داسی ځایو د خلقو عزمونه سست، او عقلونه ئې ضعیف وی، د همدې لامله د تودو اقلیمو اوسیدونکو، فاتحینو او استعماریونو ته په ځان باندی لاره ورکړې، او په خپل وطن کښی ئې خلقو ته د فتح او بری میدانونه جوړ کړی دی او په محض حیات قانع شوی وی!

د اقلیم د اوبو او هوا تاثیر یوازی د ملتو په اخلاقو پوری منحصر نه دی په صناعیو او لغاتو کښی هم تاثیر کوی ځکه چه د اقلیم طبیعت او کانونه خلق هغو صنایعو ته وړاندی کوی چه له هغه اقلیم سره مناسبت لری، او د اختراع او ابتکار فکر هم د محیط له تقاضا سره سم پکښی پیدا کوی، مثلاً دوربېنمو صنعت په هغه ملك کښی ترقی کوی، چه د توت ونی پکښی زیاتی وی.

همدارنګه لغات هم د اوبو او هوا په اعتبار د یوه ځای له بل ځایه فرق کوی، او لهجه هم هرومرو بدلېږی، که په یوه وطن کښی یوه ژبه هم وی د یوې علاقې تلفظ له بلی علاقې خخه پېژندل کیږی، او لکه چه د افرادو په منځ کښی مباینت لیده کیږی، د فرقو او شعبو په منځکښی هم توپیر او تفاوت وی.

انسانی ټولنی

کوم وخت چه د مشرق پوهانو د علومو اساس ایښود، د سیاست او اجتماع علم ئی هم په نظر کښی نیولی وو، وګورئ! ابونصر فاریابی[1] له لسوقرنو راهیسی دې خواته توجه کړېده او د خپل کتاب (اراْ اهل المدینة الفاضله) په اخر کښی ئې اجتماعی بحث د خلاصې په ډول راوړی چه موږ ئې د انسانی اجتماعاتو اقسام دلته را نقل کوو.

د انسان کمال په اجتماع پوری اړه لری او انسانی اجتماعات بعضی کامل او بعضی غیر کامل وی، کامله اجتماع په درې قسمو – عظمی، وسطی، او صغری وېشله کیږی.

عظمی د ټولو ملتو اجتماع ته او وسطی د یوه ملت اجتماع ته چه د دنیا په یوه حصه کښی وی ویل کیږی او صغری دیوه ښار د اوسېدونکو اجتماع ته وایی.

غیر کامله اجتماع ګانی لکه د یوه کلی یا محلې یا د یوه کاله د اوسېدونکو اجتماع ګانی دي، چه د بشری اجتماع اساس بلل کیږی.

---

[1] ۱ ابونصر فاریابی (۲۶۰ – ۳۳۹ هـ) مشهور فیلسوف دی، چه زموږ د وطن په فاریاب کښی زیږیدلی دی. (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره وړه ټولنه د لويی اجتماع خادمه ده، او يوې اجتماع ته هغه وخت اجتماع فاضله ويله کيږی، چه افراد ئې د سعادت په ميندلو کښی يو له بله سره مرستی وی او که داسی نه وی نو غير فاضله ورته وايی.

فاريابی وروسته تر دې بشری اجتماع د بدن د اعضاؤ د اجتماع سره تشبيه کوی او وايی چه يو ملت يا د يوه ښار اوسېدونکی لکه يو بدن داسی دی چه بعضی اعضا پکښی خادم او بعضی مخدوم وي، چه د رتبی په اعتبار يو له بله تفاوت لری، نو لکه چه زړه، دماغ، او د حس او حرکت نور اعضا او غړی ځان ځانته وظايف لری همدارنګه د يوه وطن اوسېدونکی هم هر يو د ګوښی کار استعداد لری او هر يو د خپلی رتبې او مقام په اعتبار ځانته حيثيت مومی.

کورنی ژوندون

هر کله چه کورنۍ د شعبو او قبايلو اصل او اساس دی، نو د هر ملت کورنۍ چه د علم اجتماع په صحيح اساس باندی جوړی وی، هغه ملت به هرومرو د سيادت او حريت خاوند او د ترقۍ لرونکی وی، او که داسی نه وی نو په ذلت او خوارۍ به ککړ وی، نو ځکه موږ د کورنۍ او ازدواج په تاريخی دورو او په منزلی امورو کښی بحث کوو.

ازدواج

ازدواج يعنی ښځه کول يو طبعی امر دی چه د ملتو د مقاصدو او قوانينو په اعتبار تغير پيدا کوی، او له طبيعی صورت څخه شرعی حالت او مفيد صورت ته انتقال کوی، نو فلاسفه ئې يو طبيعی امر، او مقننين ئې مدني تړون ګڼی، د دين خاوندان ئې يو مقدس او مسنون کار او د نسل د زياتوالی دپاره ډېر ضرور او لازم بولی، اجتماعيون او اقتصاديون ئې هم د اجتماع دارمدار او د انتظام او راحت يو لوی سبب شمېری.

بعضې خلق لکه يونانيان ښځه د نارينه يوه حقيره خادمه او شريره طايفه ګڼی چه د تذليل دپاره ئې په نکاح اخلی، او دا ذهنيت دوی ته له خپلو حکماو پاتی شوی دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر څوك چه حقيقت ته رسېدلى دى هغه د ښځو په حق کښې دا قسم ذهنيتونه نلري او په ښه نظر ورته ګورى.

ازدواج او اجتماعي ټولنه

که څوك غواړى چه روغ او سليم العقل افراد او يو قوى نسل د جامعې د خدمت دپاره پيدا کړى بايد له مسکراتو او هغو شيانو چه د ګيډى د ناروغيو سبب ګرزى خپل ځان وساتى، ځکه چه اولاد زيات صحى خصايص له خپل پلار او مور ځنى مومى، نو پلار برسېره پدې چه ښائى د ښې روغتيا لرونکى وى ښه تندرسته ښځه دى هم په نکاح اخلى چه اولاد ئې قوى او صحيح راشى.

که سړى څه قدر ضعيف هم وى که ښځه قوى او د ښه صحت لرونکې وي، د اولاد په حق کښې د مېړه د ضعف تلافى کولى شى، او که دواړه ضعيف وى نو هېڅ شك نشته چه اولاد به ئې هم ضعيف وى.

دا منله شوې خبره او د وراثت د قانون متقضى ده، چه اخلاقى او جسمى صفات له پخوانيو څخه وروستنيو ته انتقال کوى نو بايد پخوا له ازدواج څخه دا مراعات وشى، چه مېړه او ښځه له هغو امراضو چه د وراثت په اعتبار راتلونکى نسل ته يا له ښځى ځنى مېړه ته او له مېړه څخه ښځى ته سرايت کوى خلاص وى، نو هر ملت که غواړى چه تر نورو ملتو قوى او د ترقى په لاره کښې وړاندى وى ښائى د دغسى امراضو چه د ازدواج په واسطه سرايت کوى جلوګيرى وکړى. څوك چه پدې باب کښې زياتو معلوماتو ته ضرورت لرى هغه بايد هغو طبى کتابو ته چه پدې موضوع کښې ډېر تفصيل لرى او خورا مفيد دى مراجعت وکړى او خپل معلومات کامل کړى.

د کوزدې کال او وخت

څه شى چه د ډېر غور او دقت وړ دى هغه د واده او نکاح وخت دى، ډېر خلق د خپل زوى او لور نکاح ته پخوا له بلوغه اقدام کوى، او بعضى تر ډېرشو کلو بلکه زيات تاخير کوى نو د دې دپاره چه دا افراط او تفريط له مينځه ليرى شى او يو مناسب ټاپى ورته وټاکل شى، اطباؤ پدې موضوع کښې ډېر غور کړى او ويلى ئې دى هر وخت چه هلك

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نجلی خپل تناسلی احتیاج حس کړی او بلوغ ته ورسیږی دوه کاله وروسته لدې باید د دوی د ازدواج او نکاح دپاره اقدام وشی، ځکه چه تر دې دمخه برسېره پدې چه دوی دواړه د ازدواجی حیات او کورنۍ ژوندون په خوند ښه نه پوهیږی، او عمر ئی سره تریخ کیږی تناسلی اعضائې هم د ودی او لوېښت انتهائی حد ته نه وی رسیدلی، نو هم دوی ته ضرر رسیږی او هم ئې اولاد ضعیفه کیږی نو پس له بلوغه باید دوه کاله نور هم تاخیر وشی، تر دې زیات تاخیر هم ښه نه دی، ځکه چه تناسلی اعضا بیکاره او مهمل پاتی کیږی او تناسلی قوت ئې ضعیفه کیږی، نو دغه وخت باید د واده دپاره مناسب وګڼل شی او هیڅ تقدیم او تاخیر پکښی ونشی.

د بلوغ زمانه د دې لامله چه یو ځای له بل ځایه د آب او هوا، تودوخی او سوړتیا په اعتبار فرق کوی تعین نشوه.

د کور سرشته (تدبیر منزل)

ځوك چه د اجتماع علم ته په سر سری نظر ګوری هغه به دا بحث او د ازدواج مسایل او همدارنګه د عایلی د روغتیا خبری د دې کتاب له موضوع ځنی خارجی وګڼی مګر که ښه ځیر شی او پدې پوه وی چه عایله او کورنۍ د اجتماع اساس او لمړی حلقه ده، چه رورو زیاته شوې او تر دې حده رسیدلې ده، هغه به مو مقصر وبولی که لدې بحثونو صرف نظر وکړو، او دا بحثونه به پدې موضوع کښې داخل وګڼی، نو موږ دا بحثونه ضرور ګڼو او څه چه بوعلی سینا پدې موضوع کښی لیکلی دی را نقل کوو او د دې دپاره چه خلقو ته دا معلومه شی چه د تدبیر منزل علم د دې عصر له ارمغانونو ځنی نه دی له ډیری مودې پدی خوا، دې علم رواج درلود او موجود و، له «ارشاد القاصد» څخه چه څه دپاسه اوه سوه کاله مخکښی لیکل شوی او پخوانی کتاب دی د دې علم تعریف را اخلو، د دې کتاب مؤلف وایی چه د تدبیر منزل علم د ښځی او میړه او اولاد او خدمتګارو په مشترك احوال کښی بحث کوي، او فایده ئې د کور انتظام او سرشته ده چه د انسان د سعادت سبب ګرزی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان سیاست له ښځې سره

شیخ بوعلی سینا وایي چه صالحه او نیکه ښځه له نر سره په مال کښې شریکه او د کور په کارو کښې ملګرې ده، او ښه ښځه هغه ده چه هوښیاره، دینداره، فرمان برداره او امانت ګره وی چه له خپل مېړه سره زیات محبت لری او په خدمت کښې ئې صادقه وی، شنډه او زبان بازه نه وی او برسېره پدې د انتظام او تدبیر خاونده وی چه د مېړه لږ مال د ښې سرښتې په واسطه زیاتوی او د ښو اخلاقو په سبب د مېړه زړه خوښ ساتی.
شیخ د مېړه په سیاست کښې له ښځې سره دا شیان ضرور ګڼی.
ځان د ښځې په نظر کښې مهیب او موقر ښودل او ښځه د کاله په کارو مشعولول، دا ځکه چه که مېړه د هیبت خاوند نه وی ښځې ته سپك او معمولی سړی ښکاری او اطاعت ئې په ځان لازم نګڼی.
همدارنګه د مېړه وقار هم د ښځې د محبت او دلچسپۍ سبب ګرزی، ښځه ئې د خپلې سر لویۍ موجب ګڼی او خپل مېړه ته په درنه سترګه ګوری، د ښځې مشغولول د کاله په کارو باندی هم یو مهم امر دی چه ښځه له بېځایه ناستی ولاړی منع کوی او له کور سره ئې دلچسپی پیدا کوی.

د انسان سیاست له اولاد سره

شیخ بوعلی سینا وایي چه اولاد په مور او پلار باندی بعضې حقوق لری چه د مور او پلار د توجه وړ دي.
اول باید مور او پلار خپل اولاد ته یو ښه مناسب نوم پیدا کړی او وروسته ورته یوه داسی دایی پیدا کړی چه بی عقله او مرضی نه وی ځکه چه د دایی شودې په طفل کښې اثر کوی. هر وخت چه طفل له تی څنې پریکړ شی باید پخوا لدېنه چه هغه بد بد خویونه زده کړی ښه ښه خویونه او ادب وروښودل شی او له بدو کارو څنې ئې کله د تحسین او آفرین په واسطه او کله د ملامتولو او سرزنش په ذریعه وژغوری او هر وخت چه د زده کړی قوت پکښې پیدا شي تر تعلیم لاندی ونیول شی، د کوچنی روزونکی او مربی باید عاقل، متدین او د کوچنیانو په اخلاقی پالنه پوه وی، د وقار او خوږ بیان لرونکی او د نظافت، سیاست او مروت خاوند وی. هر کله چه کوچنی له دینی او اخلاقی زده کړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه فارغ او د لغت د اصولو له زده کولو وزګار شی، باید د یوه مفید صنعت زده کړیته وګمارل شي چه د خپل حیات تامین ورباندی وکړی شی.
دا یوه عمومی تربیه ده چه ابن سینا بیان کړېده، خصوصی تربیه باید د هر ملت له خپلو احتیاجاتو او مقتضیاتو سره سمه وی۱ [2].

د انسان سیاست له خپلو خدمتګارانو سره

د دې دپاره چه د تدبیر منزل او د سیاست د علمو قدامت او پخوانیتوب معلوم شی موږ د شیخ بو علی سینا له بیانه چه پدې موضوع کښی ئې کړی لږ څه را نقل کوو. وګورئ! شیخ دا موضوع څنګه ښه تحلیل کوی او وایی چه خدمتګاران لکه د انسان اعضا او غړی داسی دی چه لکه لاس او پښې او نور اعضا د ده په کارو کښی ښورېږی او کار ورته کوی، که خدمتګاران نه وی انسان مجبور دی چه پخپله خپل کارونه تر سره کړی او داسی کارو ته اقدام وکړی چه د ده شان و شوکت ته صدمه رسوی نو باید سړی با همته او امین خدمتګاران ځانته غوره کړی او داسی معامله ورسره وکړی چه د هغوی د خوشحالتیا او اخلاص سبب شی او سره لدې باید خپل وقار او هیبت هم د هغوی په نظر کښی وساتی، ځکه چه د انسان خپل وجاهت او وقار لکه حاجب او دروازه وان د سړی حرمت او عزت ساتی.
که چیری له کوم خدمتګار ځنی کوم ناوړه کار څرګند شی باید سړی ئې په داسی شان له هغه کاره را وګرزوی، چه د هغه د زړه بد والی سبب نشی او که کوم ډېر بد کار ورڅخه څرګند شی، چه بخښنه ئې د سړی سیاست ورانوی، ښائی له خدمتګارئ منفك شی چه د ده بدی او بد اخلاقی نورو ته سرایت ونکړی.

۱ اوس د روزنی او پالنی علم ډېر ارت شوی دی، چه بېل اصول او ځانته مخصصین لری، موږ باید د اوسنی علم سره سم د خپل
[2]ملت اوپښتنوالی تر سیوری لاندی خپل زامن ورزو (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ نیکبختي

د کورنۍ نیکبختۍ اساس نیکه او صالحه ښځه ده چه د کور اداره په اخلاص او ښه زړه کوی، او د خپل کاله شئون ساتی نو باید هر ځوك د جمال حقیقت وپیژنی او ځانته د حقیقی جمال لرونکې ښځه غوره کړی، ځکه چه اکثره اجتماعي نقایص په کورنیو کښی د همدې لامله پیښیږی چه ځلمیان د جمال په پېژندلو کښی غولیږی او هر یو له خپل میل سره سم یو قسم جمال خوښوی، او د هماغه ښایست لرونکې ښځه ټاکی، ځوك یوازی د مخ په سپینوالی او سور والی او غټو سترګو او ځوك په ښه کړه وړه غولیږی، د روحی او معنوی ښکلی توب هیڅ مراعات نه کوی، بعضی خلق لا د ښځی تمول او معتبری په نظر کښی نیسی او دې ته نه ګوری چه دا راز ښځه خپل میړه ته په ډېره درنه سترګه نه ګوری او ډېر انقیاد ورته نه کوی، نو باید ځلمیان دا قسم فکرونه چه اجتماعی نظام ورانوی له خپلو ذهنو وباسی، او په تش ظاهری جمال او جلال ونه غولیږی.

لمړۍ تربیه

پدې کښې هیڅ شك نشته چه عایله او کورنۍ د کوچنی د روزنی لمړی ځای دی چه دی د کار او عمل او د حیات د جګړو دپاره تکړه کوی او د معاشرت او اجتماعی حیات مبادی ورته ښئیی.

د کورنۍ عادتونه او خویونه د کوچنی د اخلاقو اساس او لمړۍ خښته ده، نو که چیری کوچنی پدې لمړۍ مدرسه کښی ښه وروزل شی، البته د خپلی کورنۍ او د مور او پلار د خوشحالۍ سبب کیږی.

وړوکی که څه هم په ظاهره یو ضعیف مخلوق معلومیږی، مګر د یوه ملت په قوت کښی حقیقی او رښتیانی تاثیر لری نو ځکه د اجتماع علما او لوی حکماء چه خپل عمرونه د ملت د قوت د اسبابو په څیړنه کښی تیروی د اطفالو د ضعف او د نسل د لږوالی او زیاتوالی په موجباتو ډېر غور او دقت کوی ځکه چه همدغه واړه دبلی ورځی ځوانان او ځلمیان دي.

نو ښائی پدې ځای کښی د میندو د معلوماتو دپاره د اساسی روزنې څه حصه ولیکله شی او ورته معلومه شی چه تربیه په انسان کښی داسی تاثیر کوی لکه چه د باغوان زیار او عمل ئې د باغ د بوټو او ونو په وده کښی کوی، نو لکه چه د باغ بوټی او ونی په نشو و

(c) ketabton.com: The Digital Library

نما کښی د مربی روزلو ته اړتیا لری، نو روزنه د علم اجتماع یوه لویه شعبه ده، چه لویو لویو خلقو لکه نیلسون، روسو فرانسوی او پس له هغه پستالوژی د نولسم قرن او داسی نورو اشخاصو پکښی ښه ښه تالیفونه کړیدی او لکه ابن سینا چه پخپل کتاب (قانون) کښی ورته یو فصل خاص کړی نورو طبیبانو هم ورته پخپلو کتابو کښی فصلونه مقرر کړیدي.

تربیوی مذاهب

کوم علمی اصول چه د روزنی پوهانو وضع کړیدی دري مذهبه ځنی جوړیږي:

لمړی: د هلفتیوس فیلسوف مذهب دی وایی وړوکی په اوله کښی د هر شی د قبلولو دپاره مستعد وی نو هر کله ئي چه لمړی ځل په مور یا دایی سترګی ونښلی همدغه ئي اول مربی ګڼل کیږی، چه د حیات لاری ورښئي نو بنا پر دې نظریی کوچنی په ښو او بدو نه ستایل کیږی، او لکه یو حیوان د خپل احتیاج او خواهش سره سم حرکت کوی او د نورو تقلید کړی.

دوهم: د ډاکتر غال المانی مذهب – دی او بعضی نور کسان د ټولو نفسی خواهشاتو چینه اعضا او جوارح ګڼی، او وایی چه که دغه د انسان ناقص وی هغه انسان د معنی په اعتبار هم ناقص وی تربیه پکښی تاثیر نشی کولی.

دریم مذهب: یوه بله ډله چه دا دواړه مذهبه افراط او تفریط ګڼی وایي چه ډیر کوچنی سره لدې چه اعضائي ناقص وی، روزنه ښه اغېزه پرې کوی او ډېر کوچنی بیا سره لدې چه روغتیا او بدن ئي ښه وی هم روزنه پکښی اثر نشی کولی، نو باید طبیعت او تربیت دواړه مؤثر وګڼل شی او د دواړو خواوو مراعات وشی، ځکه چه طبیعت انسان ته مختلف او متفاوت قوتونه ورکوی او تربیت همدغه قوتونه د محیط له حال او د کوچنی له میل سره سم عقلی او اخلاقی خواو ته متوجه کوی، نو ویلی شو چه روزنه د اخلاقو او عقلی او مادی قوتو صیقل دی چه دا ټول قوتونه د عمل دپاره مستعد کوی او پخپل وړ محل کښی ئي استعمالوی.

افلاطون وائی، تربیه روح او جسم دواړه هر ممکن کمال او جمال ته رسولی شی.

سپنسر وایی، تربیه انسان د پوره معیشت دپاره تیاروی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تربیې نېټې او هغه شیان چه پر تربیه کښې اثر کوي

کوم شیان چه د تربیې په اصلاح یا خرابوالی کښې تاثیر کوی هغه دا لاندینی عوامل دي.

١ کور
٢ همنشینان او ملګري
٣ مکتب او مدرسه
۴ فامیل او کورنۍ
۵ کتابونه او جراید
۶ طبیعت
٧ سیاحت

نظر دې پاسنیو عواملو ته روزنه درې اصلی دورې او یوه تتمیمی دوره لری، چه د درو لمړیو دورو آثار پکښې ښکاره کېږي.

١: مورنۍ تربیه چه د ولادت له وخته شروع کېږی او په اوه کلنۍ باندی ختمېږی.

٢: اولنۍ تربیه چه کوچنی د خپلی مور له لاسه ووځی پلار او د ابتدائي مکاتبو معلمانو ته سپارل کېږی تر څوارلس کلنۍ پوری.

٣: ثانوی تربیه چه هلك په عالی مکاتبو کښې له لویو ښوونکو څخه تحصیل او زده کړه کوی.

۴: تتمیمی دوره چه پدې وخت کښې انسان اجتماعی ډګر او د عمل میدان ته داخلېږی، دا دوره د حیات په ختمېدلو باندی تمامېږی او بس.

نو څوك چه له خپل اولاد سره مینه او علاقه لری باید په هره دوره کښې خپل اولاد ښه وروزی او د عمل په لاره ئې د ملت د مصلحت دپاره روان کړی. د کورنۍ تربیې مسئولیت د کورنیو په مشرانو او د اولنۍ او ثانوی تربیې مسئولیت پر حکومت او ملت دواړو باندی دی، چه باید داسی مدارس او مکاتب پیدا کړی چه حیاتی علوم پکښې لوستل کېږی.

د دې کتاب موضوع هغه لمړۍ تربیه ده چه مورنۍ تربیه ورته ویل کېږی. دوهمه او دریمه تربیه د مملکت په داخلی سیاست پوری اړه لری. هر کله چه د تربیې علما علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

النفس د تربيې اساس ګڼي، او د انساني جامعې د نفسي حالاتو پېژندل د يوه انسان په نفسيت پېژندلو پورې تعلق لري، لازمه ده چه ميندې له علم النفس څخه څه برخه ولري چه د خپلو اولادو طبيعت وپېژني او استعداد ئې وروزلی شي.

علم النفس

څوك چه د غړو او اعضاو له وظايفو خبروي، او دې علم د (فزيولوژي) سره اشنا وي هغه ته د اعضای رئيسه ؤ وظايف، د هضم، د زړه ښورېدلو، سږيو ته د هوارسېدل تاثير چه د انسان په حيات کښې ئې لري دا ټول کيفيتونه معلوم وي مګر دا پوهنه او دا علم سطحی او قاصر بلل کېږی ځکه چه انسان يوازی د دې ظاهری جسم نوم ندی، انسان د يوه معنوی شی لرونکی هم دی چه هغه د شعور، علم او فکر آله ده او عقل ورته ويل کېږی.
انسان لکه چه د خپل جسم روزنه او تربيه کولی شی د عقل په روزلو او پاللو هم قادر دی چه لمړی ځل پخپلو هغو معلوماتو کښی چه د ده عقل ورسره اشنا دی ښه غور او دقت وکړی او وروسته خپل معلومات مرتب او زيات کړی ترڅو چه هغه علم ته چه په عقل کښی بحث کوی او علم النفس ورته وايی ورسېږی. لدې بيانه به معلومه شوې وی چه علم النفس په ټولو نفسی مظاهرو او حرکاتو کښی بحث کوی.

خاطر

يوه ورځ يوه زده کوونکی په امتحان کښی چلول کاوه ښوونکی ورته په قهر شو او يو ساعت ئې له خپل مشغوليت څخه ايسار کړ، او تر قيد لاندی ئې ونيو، لږ شېبه وروسته د متعلم رنګ ژېړ او بيهوښه شو، شعور ترې لاړ، او د عقل حرکات ئې بند شوه چه نه ئې څه ليدل او نه ئې څه اورېدل، نو ښوونکی ازادی او خلاصی هوا ته واېست او په مخ ئې ورته سړې اوبه وشيندلی، پس لدې د متعلم په اعضاٴ او بدن کښی نوی حيات وچلېده او حس پکښی رو رو پيدا شو سترګی ئې بېرته وغړولی، او عقل ئې د خپلو وظايفو په ادا کولو شروع وکړه، په زړه کښی ئې د افکارو سلسلې جوړی شوې او خاطر ئې په هغو شيانو چه د ده په زړه کښی ګرزېده مشغول شو. نو د عقل د وظايفو اجرا کولو ته خاطر ويل کېږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره ښځه چه په عقلی امورو پوره نه پوهیږی او تحلیلولی ئې نشی هغه د خپل کوچنی په ذهن کښی څه نشی ځایولی، او نه ئې خاطر او ادراك د ذکاوت او زیرکی درجې ته رسولی شی.

د عقل د روزلو لاری

انسان لکه چه د بل عقل روزی خپل عقل هم روزلی شی.
د عقل د روزلو دپاره دوې طریقې دی چه یوېته ظاهری او بلی ته باطنی وایی. باطنی طریقه چه نسبتاً مشکله ده پدې ډول کیږی چه انسان خپل نفس له ځانه جدا وګڼی او مراقبت ئې وکړی.
ظاهری طریقه دوه قسمه ده یوېته ملاحظه او بلی ته تجربه ویل کیږی. ملاحظه دېته وایی چه سړی د نورو عقلونه، د بعضې علاماتو په واسطه ځانته معلوم کړی او بیا هر وخت چه هغه علامات پخپل ځان کښی ووینی اثر ته یې هم ښه ملتفت شي چه بیا د تطبیقاتو په اثر کښی د نورو احوال او هغه شی چه د هغوی په خاطر کښی ګرزی معلوم کړی شی. دېته فراست وایی چه انسان د دې په واسطه مریض او ضعیف عقلونه هم روزلی شی، او معلم د خپلو شاګردانو عقلی حرکات هم پرې معلومولی شی. تجربه د عقلی حرکاتو او واقعاتو څخه نتایج اخستل دی.

د عقل وده او اقسام

که میندی د علم النفس څخه معلومات ولری، د خپلو کوچنو په حرکاتو او افکارو پوهیږی، او د خپلو اولادو د مرضو علاج کولی شی.
داسی میندی البته د خپلو زامنو په ذهن کښی شجاعت او د نفس لوړتیا ځایوی، او د لویو خلقو په پوړ کښی ئې دروی. د همدې لامله (مونتینی) وایی چه زموږ د لویو عیبو جراثیم زموږ د طفولیت له زمانې سره متصل دی او زموږ د لویو امورو جلب د میندو او دایی ګانو په لاس کښی دی. د عقل د لوینست او ودی دپاره څلور مراتب دی، که کوچنی ترسمی روزنی لاندی ونیول شی، عقل ئې په هره مرتبه کښی وده کوی او که نه محروم پاتی کیږی، او نوم یې د انسانیت له صفحې بیخی محو کیږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړۍ مرتبه

کوچنی د خبرو کولو تر وخته: پدې وخت کښی د کوچنی عقل د هر شی د صورت د پېژندلو دپاره مستعد وی، او د شیانو فرق یو له بله تر یوې اندازې پخپل شعور کولی شی، پدې وخت کښی باید دکوچنی له نظره ډېر صورتونه تېر شی، چه دی ورسره اشنا شی.

دوهمه مرتبه

د خبروکولو له وخته تر بلوغه پوری د عقل دوهمه مرتبه ده چه د تمیز عقل ورته ویل کېږی، د کوچنی عقل پدې وخت کښی د شیانو د تعریف او منافعو تجسس کوی، او غواړی چه په صحیح طو ورته معلوم شی، پدې وخت کښی که طفل هر څومره پوښتنی وکړی ښائی چه ونه تر ټل شی، او نه په وهمی صورتو او ډاروونکو خیالاتو ووېرول شی، چه ډار او خوف ئې په زړه کښی ځای ونه نیسی، پدې وخت کښی ښائی چه هر کوچنې ډېر قهر او شدت هم ونشی، چه ورته عادی او بې تاثیره ښکاره نشی.

دریمه مرتبه

د عقل دریمه مرتبه د کوچنی د بلوغ او ابلوغوالی له وخته شروع کېږی پدې وخت کښی عقل دوې ملکې پیدا کوی چه یوېته د استحصال او بلی ته د استحضار ملکه وایی، پدې دوره کښی عقل د شیانو منځکښې ارتباط او مناسبت لټوی او د هر شی د پېژندلو او د فایدې معلومولو دپاره هڅه کوی، نو باید کوچنی ته په همدی وخت کښی ښه اداب او ښه سلوك وښودل شی، او له خپلو ملی دودونو او عاداتو سره اشنا شی، چه له خپلو ورونو او ملګرو سره په مینه، او له مشرانو سره په احترام سلوك وکړی، او د چا زړه آزار نکړی.
ماشوم پدې وخت کښی لکه نیالګی او تربیه لکه اوبه داسی دی، چه نیالګی پرې وده کوی او خوږه میوه نیسی.
پوخ سړی هېڅکله خپل خویونه او عادتونه نه پرېږدی، نو ښائی چه سړی خپل اولاد په همدغه وخت کښی د ښو خیالی او لطیفو قصو په اورولو ښو ښو کاروته راواړوی، او بې لدېنه چه هغه ته صریح امر ونه وشی، باید د حکایاتو په ذریعه او د ترغیب له لاری ښه ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خویونه ئې په دماغ ځای کړه شي، مګر کومی قصی چه له حقیقته لیری وی، او وقوعی جنبه نلری، لکه د عفریت یا فانوس سحری او داسی نوری قصی هغه باید سړی د خپل اولاد غوږ ته ونه رسوی، چه محض اوهام او هغه امیدونه چه نه عملی کېږی د ده په ذهن کښی ځای ونه نیسی، او لکه بعضې کسان چه د عفریت داېلولو ارمان کوی، او نه ور رسېږی دی هم د دغسی آرزوګانو (چه نه په حیات کښی دخل او نه خارجی وجود لری) په ارمان او سودا کښی پاتی نشی، نن د هر قوم پوهان او پیاوړی اشخاص کوښښ کوی چه دا قسم افکار د نوی نسل ذهن ته ونه رسېږی.

څلورمه مرتبه

د عقل څلورمه مرتبه د بلوغ له وخته د ځلمیتوب او رشد تر وخته پوری ده، که اولاد په صحیح طور روزل شوی وی، دغه وخت د ده په عقل کښی د سعادت آثار ښکاره کېږی او په جامعه کښی مسعودانه ژوند کولی شی، پدې وخت کښی باید اولاد ته نظری تعلیمونه وشی، او هغه علمونه وروښودل شی چه دی ورته احتیاج لری.

هر کله چه انسان د عقل دا ټول مراتب طی کړی، نو دی په هیئت اجتماعی کښی یوه ګرندی او کاریګر عضو ګڼل کېږی، په ښه سلوك د تحسین وړ ګرزی، او په بدو کارو ملامتېږی، پدې وخت کښی باید انسان د لویو خلقو تاریخ ته رجوع وکړی او د هغوی په احوالو ځان خبر کړی، چه دی هم د هغوی په لار لاړ شی، او پیروی ئې وکړی.

د بدن روزل

هر کله چه کوچنی پیدا شی او د دنیا هوا پرې ولګېږی قسم قسم حالات پرې راځی، او هر راز عوارض ورته پېښېږی نو ده ته د ولادت له وخته د قوت او رشد تر مهاله ډېر تدابیر په کار دی ترڅو چه دی د ضعف دا ټول مراحل طی کړی، او رشد ته ورسېږی.

نو په میندو لازمه ده چه خپل کوچنی اداره کړی، او په تربیه کښی یې له هره حیثه زیار وکاږی.

پدې موضوع کښی طبیبانو او حکماء کافی بحثونه کړی او د کوچنی ټول ضروریات ئې له خوراکه نیولې تر پوشاك او نظافته پوری دا ټول صحی مسایل ئې بیان کړی دی، نو موږ په هماغه بیان اکتفاکوو کنه، د میندو دپاره به مو څه تفصیل کړی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدنی ورزش او ریاضت

په جسمی روزنه او روغتیا کښی بدنی ورزشونه او لوبی خورا ډېر اهمیت لری، هر طفل ته د ده له بدنی قوت او عمر سره مناسب یو قسم ورزش ضرور دی.
شیخ ابن سینا پخپل کتاب (قانون) کښی د اطفالو او لویو سړیو له حاله سره مناسب راز راز ورزشونه ښودلی دی. کوم ورزشونه چه نن په متمدنو ملکو کښی جاری دی دا ټول بلکه لا څه زیات زموږ په پخوانیو کتابو کښی بیان شویدی او د هر اندام د قوت او د وینو د جریان دپاره یو مخصوص ورزش ټاکل شوی دی، لکه چه د خولې او وږی ژبی (ژبی) د ورزش دپاره بعضی ثقیل او خفیف آوازونه ایستل او نفس بندول او داسی نور علاجونه ښودل شوی دی چه دا هم په بدنی ورزش کښی حسابېږی.
ابن سینا د دې فصل په خاتمه کښی وایی چه هر انسان ته د ده د بدنی قوت سره مناسب یو قسم ورزش ضرور دی، نو میندی باید خپلو اولادو ته یو مناسب ورزش چه عقلی او بدنی دواړه قوتونه په تناسب سره زیاتوی غوره کړی، چه د ملت دپاره غښتلی افراد شی.

خپل اولاد څنګه وروزو؟

ډېر پلرونه کوښښ کوی چه خپل اولاد مهذب تربیه کړی او د ملت دپاره ګړندی اشخاص تقدیم کړی، دوی د دې دپاره هر راز فکرونه کړی او په هره لار چه دوی د خپل مطلب د رسېدلو دپاره وسیله ګڼلې تللی دی، مګر کومی نتیجې چه دوی اخستی دی هغه د دوی د خوشحالۍ سبب ندی ګرزېدلی، دوی داسی ځلمیان میدان ته را ایستلی دی چه د علم او ذکاوت لرونکی دی او د رزق د پیدا کولو مینه لری مګر پدې نه پوهېږی چه له ژونده څنګه استفاده کیږی؟ دا ځکه چه زموږ په وطن کښی ښوونه او روزنه په اشخاصو کښی دا طاقت نه پیدا کوی چه د حیات په میدان کښی منډی ووهلی شی نو له پلرو څخه د اولاد د روزنی په باب کښی سمه لار ورکه شوېده.
که موږ د مترقی ملکو ښوونو ته نظر وکړ، په روزنه کښی یوه سمه لار چه زموږ د اولادو سعادت پکښی دی پیدا کوو، او موږ ته دا اطمینان پیدا کیږی چه د رزق د پیدا کولو دپاره ډېری لاری دی که موږ د سعیې او عمل دروازه وټکوو، او له نوکرۍ ځنی خپل فکر را وګرزوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور باید خپل اولاد آزاد تربیه کړو، او دا خیال له دماغه وباسو چه زموږ اولاد زموږ ملك او مال دی لکه چه فی الحاله دا عقیده لرو. په متمدنو ملکو کښی خلق له خپلو زامنو سره داسی معامله کوی چه هغوی هم د ځان په شان اشخاص ګڼی، او په کارو کښی ئې له ځانه سره شریکوی، چه هغوی هم د ژوندون په کارو او حرکاتو پوره واقف شی، نو زامن ئې هم خپل ځانونه مستقل اشخاص ګڼی، او پخپل نفس پوره اعتماد مومی، چه پخپل مور او پلار هېڅ اتکا نه کوی.
پلار ښائی چه خپل اولاد د مسافری او زیار ایستلو دپاره تربیه کړی صنعتونه او علوم پری زده کړی چه په هر ځای کښی ګذران وکړی شی، پلار باید خپل زوی ته د شجاعت او اقدام درس وکړی او د زیار، صبر، استقامت او ثبات او ټینګار په روح ئې تربیه کړی، نو دغسی زامن په هر ځای کښی ګذران کولی شی او په ژوندون کښی هغو درجو ته رسیږی چه د دوی زړه ئې غواړی.
زموږ اولادونه پس له کوزدې او واده څخه هم لکه کوچنی داسی وی چه مور پرې وېرېږو، او هېڅ کارته ئې نه ورړاندی کوو، او له هر شی ئې محروم پرېږدو.
د متمدنو ملکو پلرونه خپل اولاد ته لاسي صنعتونه ورښئیی او هېڅ صنعت ورته حقیر نه ښکاری، د یوې لویې رتبې والا سړی زوی یا فلاح یا تاجر یا د کوم بل صنعت خاوند کیږی، او هېڅ شرف او منزلت ئې نه کمیږی په دغسی تربیت باندی یو ژوندی ملت عمومی سعادت مومی.
مور پخپل وطن کښی وینو، څوك چه له یوه ښاره بل ښار ته لاړ شی، د کور خلق ورپسی ژاړی او دی هم پریشانه خوبونه وینی دا ځکه چه دی له خپل پلار او موره بیل شوی دی، او دا ورته ډېر سخت امر معلومیږی په مترقی ممالکو کښی هر څوك د خپل عمل زوی دی، بل پلار یا مور ته اسره نه کوی، په وچه او دریابو کښی سفر کوی او د کاله خلق ئې پدې خوشحاله وی چه دی په کسب او معاش پیدا کولو قدرت لری او خپل ژوند اداره کولی شی.
دا راز اشخاص سعادت ته رسېدلی دی او دنیا ورته لکه جنت له خونده ډکه ښکاری، زموږ اولاد نه برسېره پدې چه عادتونه او تربیه ئې ورانه وی د نا امیدی او سستی تخم ئې هم په نفسو کښی کرل کیږی، او د بعضی الفاظو په اثر کښی لکه: قناعت او نور ... چه په یوه بله معنی معرفی شوی دی، د انحطاط او لتی لور ته نژدې کیږی، سره لدې چه د اسلام دین مو د همت، عزت او ترقی خوا ته بولی، او غواړی چه مسلمانان د مجد او شرف لرونکی وی، ضعیف، بی عزمه او پسك نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ! د اسلام او مسلمانانو په مقابل کښې څومره ملتونه او پادشاهان ذليل شوه ايا دا د قناعت او سستي په اثر کښې وو او که د کوښښ او عمل نتيجه وه؟
بعضې اشخاص وی چه په خلقو کښې بدی بدی قصې چه خلق مايوسيت ته را بولی، نشر وی او له عمل ئې راګرزوی چه بيا په هر شی کښې شکوم نيسی، او جد و جهد ته هيڅ اهميت نه ورکوی، که موږ پدې پوه شو چه خپل اولاد بايد څنګه تربيه کړو، البته زموږ په جامعه کښې به داسی نشريات بې تاثيره شی خصوصاً که زموږ مؤلفين پدې باب کښې خپله وظيفه اجرا کړی.

کورنۍ اجتماع

کوم بحثونه چه په کورنۍ، ازدواج، روزنه، او تدبير منزل کښې وشوه زايد او له موضوع څخه خارج نه دی ځکه چه د کورنۍ اصلاح په حقيقت کښې د جامعې اصلاح ده، نو لازمه ده چه د ملت د اصلاح په ليری ليری وسايلو او د ملت په سعادت کښې فکر وشی او راتلونکی حالت يې په نظر کښې ونيول شی.
موږ وينو چه واړه واړه ملتونه د حريت او قانونی حيات خوا ته نژدې کيږی. او هغه لوی اجتماعی تطور چه موږ ئې په شرق کښې آثار وينو، پدې مو خبروی چه حريت، مساوات او د ملتو يو شان تحول به په شرق او غرب کښې عموميت پيدا کړی او ټول به يوی غايې او مقصد ته ورسيږی.
هر ملت که غواړی چه خپل افراد د قانونی ژوندون دپاره تربيه کړی هغه بايد داسی قوانين مقرر کړی چه هره کورنۍ پدې پوه او مجبوره کړی چه موږ بايد په اصلاحی او ضروری امورو کښې لکه د ثروت زياتوالی، د اولاد روزنه، د ازدواج د رسمو او دودونو تعديل او سمون او داسی نور ... يو مجلس ولرو پدې صورت کښې به د مجلس او کورنۍ مشر يوازی پخپله رايه کار نه کوی، هر کار به د ده او د کورنۍ د پوه افرادو په مشوره کيږی، دا راز واړه مجلسونه د يوه لوی مجلس چه هغه د مختلفو شعبو او فرقو حرکات اداره کوی اصل او اساس دی.
هغه کوچنی چه پداسی کورنۍ کښې لوی شی، او سترګی وغړوی او د دې مجلس بحثونه او د هر چا دلايل واروی، نو قانونی فکر او د شوری محبت ئې په زړه کښې پيدا کيږی، او هر وخت چه ځلميتوب ته نژدې شی خپل ځان د هغو کارو دپاره چه سبا ورځ يې تر غاړی کيږی تيار وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر کله چه ملتونه اتحاد او ارتباط ته احتیاج لری او په هر کلی او ښار کښی یوه کورنۍ له بلی سره روابط لری نو کېدای شی چه د یوه ښار ټولی کورنۍ په ګډه بعضی افراد منتخب او یو داسی مجلس تشکیل کړی چه د ټولو د مصلحت او نفع دپاره کار وکړی.
پدې صورت کښی هر کلی او ښار خپل اولاد په استقلالی تربیت باندی تربیه کولی شی.

کورنی تعاون او مرسته

کومی کورنۍ چه د خپل شرف او موجودیت د ساتلو دپاره د شوری او د دغه انتظام قایمولو محبت لری هغه د همدغه فکر په اثر کښی د (صندوق تعاون) په نامه یو صندوق ټاکی او د هغې کورنۍ هغه افراد چه د کار او کسب خاوندان وی هره میاشت پکښی څه پیسې اچوی، چه د عمومی مفاد دپاره د ضرورت په وخت کښی صرف شی.
دغه راز ملت خپل اقتصادی موجودیت ډېر ښه ساتلی شی، دوی کولی شی چه خپلو افرادو ته لدې صندوق څخه د پور پیسې ورکړی.
هر څومره چه افراد زیاتیږی، او دا سلطه وسعت مونده کوی هماغومره د دې تعاون نفع او فایده عامیږی.
غرض دا چه کورنۍ ټولنه د عامې ټولنې اساس دی نو باید هر ملت د خپلو کورنیو اتحاد او مجد د حریت او شوری په اساس بنا کړی دا د کورنیو او ملتو د ارتباط دپاره یوه لنډه او نژدې لاره ده.

دوهم باب

د اجتماع روح

علامه ګوستاولبون پخپل کتاب (روح الاجتماع) کښی د اجتماع هغه روح بیانوی چه د اروپا د متعلمینو په نفوسو کښی ئې سرایت کړی او د هغو عواملو په اصل او اساس کښی بحث کوی، چه د جماعتو په پیدا کولو کښی اغیزه لری، دا بحثونه د قام مشرانو او د ملت واکدارانو ته ډېر مفید او ښه دی. ده پدې کتاب کښی هغه اوهام او خیالات چه د اجتماع د روح د پیدا کولو وسایل دی ډېر ښه ښودلی، مګر زموږ غرض پدې عنوان کښی د طبیعی اجتماع روح ده، چه انسانان ئې له وحدت او انفرادیت څنی د شعبو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

قبايلو تشکيل ته رسولی دی، او قومونه ئې سره لدې چه يو له بله لری پراته دی، او د رنګونو، ژبو، دودونو په اعتبار سره ډېر فرق لری د منافعو مبادلې ته تيار کړی دی.

علامه مونتسکيو پخپل کتاب (اصول النواميس و الشرايع) کښی د اجتماع طبيعی قوانين، يا په بل عبارت د بشری اجتماع روح پر څلورو برخو وېشی:

۱-انسان د فطرت په زمانه کښی چه د پېژندنې قوت ئې درلود، او معارف ئې نه درلوده – دی پدې وخت کښی له هر شی څخه وېرېدی او تښتېدی، هېڅ شی ته به ئې ضرر نه رساوه، دا حال د سلامتی حالت او د انسان لمړی طبعی قانون ؤ.

۲-انسان هغه وخت چه بعضی ضروریاتو ته خپل احتياج حس کړ، سره لدې چه خوف او وېره ورسره وه، د قوت د پيدا کولو دپاره ئې زيار شروع کړه، دا د انسان دوهم طبيعی قانون او ناموس دی.

۳-کوم وخت چه خوف او ډار په خلقو غلبه وکړه، نو دوی يو له بله سره نژدې او وصل شوه، او په منځ کښی ئې عواطف پيدا شوه دا دريم طبعی قانون دی.

۴-انسانان برسېره پدې چه د دوی په مينځکښې عواطف پيدا شوه په پوهنو (معارف) کښی ئی هم برخه واخستله، او اجتماعی ژوندون ته ئې ميل پيدا شو.

دا هغه طبيعی قوانين دی چه د اجتماع روح څخه تشکيلېږی.

کوم وخت چه د قبايلو په مينځکښې اختلاف او دښمنی پيدا شوېده، هرو مرو پکښی عايلوی محبت د ملګری احترام او مراعات هم و، دا عواطف که څه هم په عايله او قبيله کښی محصور و، مګر د دې په اعتبار چه په لمړی مرتبه کښی همدغه د اجتماع روح وه، لوړ منزلت لری.

کوم وخت چه انسان علوم او معارف وميندل، د اجتماع احاطه لويه شوه، او طبقات پکښی پيدا شوه، د رزق او کسب او کار لاری زياتی شولې، او د شريعت او قضا دايرې ارتی شوې.

دا د اجتماع هغه روح او اساس دی چه له پخوا وخته په تاريخی ملتو کښی ليدل شوی دی. نو په هر اجتماعی عصر کښی (چه کمال ته رسېدلی وی) د حرب او مدافعې وسايل لږ څه کم شوی او د حرفت، زراعت، صناعت او رزق پيدا کولو محبت زيات شوی دی او په همدغه وخت کښی لمړی شعوبی تعاون ته او وروسته اجتماعی ملګرتيا ته احتياج ليدل شوی، او په بشری ټولپو کښی نوی نوی احتياجات او عمرانی تحولات پيدا شوی، چه پدوی کښی ئې په هماغه اندازه چه په کلو او قبايلو کښی د اجتماع روح ترقی کړېده د حرب او تجاوز روح وژلېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملت څه شی دی؟

کوم افراد چه جنسیت، د مملکت جغرافیائی حدودو، دوی یو له بله سره تړلی وی او برسېره پدې چه دوی په عاداتو، اخلاقو او عمومی صفاتو کښی سره شریك وی تاریخ ئې هم یو وی هغو ته ملت ویل کېږی او د ژبې یو والی هم د ملیت ارکان ټینګوی.
د یوه ملت عمومی صفات هغه دی چه د هغه ملت ټولی فرقی او ډلی پکښی شریکی او متحدی وی، او ټول خلق یوه مقصد ته متوجه کوی او فکری او ارادی وحدت پکښی پیدا کوی.
ګوستاولوبون وائی: ماته پخپل سیاحت کښی دا خبره بیخی ښکاره شوه چه هر ملت یو عقلی مزاج لری چه هغه لکه د هغوی تشریحی حواص ثابت او پایدار او له همدغه څخه د ملت افکار، معتقدات، فنون، انتظامات، او شعور پیدا کېږی.
د اجتماع پوهانو دا حقیقت بیخی منلی دی چه د یوه ملت ادبی او عقلی صفات د هغه ملت د تېر وخت خلاصه او د نیکو میراث دی او همدغه شی دی چه د یوه ملت روح او خط مشي ورڅخه تشکیلېږی.
لدېنه دا نتیجه اخستله کېږی چه یوه عمومی روح چه د ملت په ټولو افرادو کښی یو شعور او یو فکر پیدا کوی، او ټول افراد یوې خواته بیائي د یوه ملت په امتیاز او بېلوالی کښی لمړی مقام او زیات اهمیت لری، نو همدغه شی د ټولیو او جماعتونو د حرکت کلی ده، چه د افرادو مقدرات هم پکښی پټ پراته دی. د یوه ملت د وحدت او فکری یو والی دپاره ډېر سببونه موجود دی چه د ملت په روح کښی تاثیر لری:
اول دا چه فرد د جامعې په ډاد بعضی داسی کارو ته اقدام کوی چه په انفرادی حالت کښی ئې هېڅلکه نشی کولی، نو دا یو قوت او زړورتوب دی چه فرد ئې د جماعت په لمن کښی مومی، بله دا چه په انسانانو کښی لکه مقناطیسی کیفیت یو نفسی تاثیر شته چه ټول خلق یوه کار ته را کشوی او د حکایت په طور ئې یوه عمل ته وړاندی کوی، دوی پخپل ځان باندی یو قوت او باعث حس کوی مګر نه پوهېږی چه دا قوت له څه شي پیدا شوی دی، همدغه سبب دی چه په یوه فرد باندی د ده خپل ذاتی مصلحت باعث کېږی چه د جماعت د مصلحت دپاره ځان فدا کړی، نو فرد په اجتماعی حالت کښی بعضې داسی صفات پیدا کوی چه هغه د ده له انفرادی حالت سره بیخی مباینت لری، او دا د هغه نفسی تاثیر نتیجه او فایده ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوستاولوبون پخپل کتاب (سرتطور الامم) کښې وايي: چه په اول نظر سړی ته د يوه ملت د افرادو په صفاتو کښې اختلاف او مباينت معلومېږی مګر چه سړی ښه ځير شي پوهېږی چه ټول افراد په عمومی نفسی صفاتو کښې سره شريك دی او دغه نفسی صفات لکه هغه جسمی صفات چه دا ملت له بل ملت ځنی بېلوی ثابت او پايدار دی او دغه صفات پښت پر پښت په منظم ډول نوی کېږی.

دريم باب

حکومت

د حکومت د پيدا کېدلو په کيفيت کښې د فلاسفه و نظريات مختلف دی. (هوبز انګليسی) وايی:

چه انسان په اصل يو داسی مخلوق دی چه له هر څه ورته خپل ځان ګران او محبوب دی او هر کار د ځان د فايدې دپاره کوی، مګر سره لدې فطرتاً له ګوشه نيشنۍ او انزا ځنې متنفر دی، نو هر کله چه بشری قبايل هر وخت سره په جګړه اخته وی، او قوی په ضعيف باندی تېر غامې کوی نو انسان مجبور شوی چه د خپلو همنوعانو يوې طايفې ته ځان نژدې کړی او تر سيوری لاندی ئې خپل حقوق وساتی، نو د همدې په اثر کښې حکومت پيدا شو چه يو جماعت د مشترك مفاد او غرض دپاره روان کړی.

ژان ژاك روسو وايی:

انسان فطرتاً مسعود دی او څومره چه بشری نوعه زياتېږی هغومره د دې سعادت صفائی په خړوالی بدلېږی، نو هر کله چه انسان ته د حيات په لاره کښې هر راز موانع پېښېږی چه دی يوازی هغه له خپلې مخې نشی لری کولی، هرو مرو د اجتماع ضرورت حس کوی او مجبورېږی چه له جماعت سره د اتفاق عقد وکړی او هر فرد د خپلو حقوقو ساتنه اجتماعي هيئت ته وسپاری، نو بنا پدې نظريه يو عمومی مساوات ضرور دی او حاکميت هم د حکومت د اجتماعی هيئت حق دی.

اصل حقيقت دا دی چه د حکومت منشا او نظريه يوه ده، او هر ليکونکی په يوه داسی قالب کښې اچولېده چه د ده له خواهش سره برابره ده او دی ئې پر خوا دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې نظريې اصل دا دی چه انسان له انفرادی حالت څنی وتلی او له خپلو همنوعانو سره پدې متفق شوی دی، چه هر فرد د حکومت اجتماعی هيئت ته تابع وی او اجتماعی هيئت به هم د هر فرد حقوق او مصالح ساتی، د همدې په اثر کښی طبيعی قوانين په بشری قوانينو بدل شوه او په افرادو باندی د هيئت اجتماعی له خوا بعضی موجبات مقرر شوه، چه په عوض کښی ئې هيئت اجتماعی هم د افرادو حقوق پخپل ځان ومنل او د يوې معاهدې صورت ئې پيدا کړ چه له يوې خوا حقوق او له بلی خوا واجبات رد او بدل شويدی.

څه چه (هوبز) او (روسو) پدې موضوع کښی ويلی و، هغه ذکر شوه (لوك) خپله نظريه پداسی شان ښکاره کوی چه په اجتماعی هيئت کښی د دوی له خوا پاچا د اجتماعی تړون عاقد دی، چه د افرادو حقوق وساتی.

بعضی کسان دی چه حکومت د خدای پاك له لوری ګڼی او وائی چه دا د نن ورځی حکومت د خدای د خلافت روستنی رنګ دی چه په مرور د زمان يی تحول موندلی دی.

بعضی وائی چه د حکومت منشا او مبدا قوت او غلبه ده.

نو د حکومت په باب کښی د هر چا نظريه مختلفه ده او هر چا يوه نظريه چه ده ته ښه ښکاره شوېده خلقو ته ښوولې ده.

مګر صحيح او معقوله نظريه دا ده چه د پلار ګلوۍ سلطه او اقتدار د حکومت منشا او اساس دی چه وروسته ترېنه، هر راز حکومتونه جوړ شوی دی.

نو هر ملت هغه شان حکومت قبول کړی دی چه هغه ئې د اوسېدونکو د تعداد، ثروت، او غرايزو سره موافقت او مناسبت لری ځکه چه اقليمونه د حکومت په طرز کښی پوره دخل لری او وضعی قوانين هم له طبيعت او قومی عاداتو څنی پيدا کيږی.

نو ويلی شو چه د تاريخی حکومت منشا د پلارګلوۍ سلطه ده چه وروسته د مشر توب په سلطه بدله شوېده او ورو وروئې خپله دايره ارته کړېده او د طبيعی حکومت منشا د جماعتونو احتياج او اړوالی دی يوه داسی اقتدار ته چه د بعضو تجاوزونو او تېرغاميو چه د نورو په حق باندی کيږی مخه ونيسی، او متجاوز خلق له تېری او تجاوزه را وګرزوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت وظيفه

پدې موضوع کښې بحث کوونکی مختلف نظريات لری، يوه ډله وايې چه فرد تر هغه وخته پورې ترقی نشی کولی ترڅو چه د حريت په ميدان کښې په اقتصادی امورو کښې پخپل سر پرې نه ښود شی، پدې صورت کښې نو فرد پخپله ذاتی ترقۍ کښې بې له خپل همته او خپل فکر او عمل ځنې په بل شی اعتماد نه کوی او ټول قوتونه ئې وده کوی.

د دې کسانو په نزد د حکومت وظيفه د وطن حمايت او د داخلی نظام او امنيت ساتنه ده چه د لښکر په لرلو او حاکمانو او قاضيانو په مقررولو باندی کېږی چه ضروری او لازمی قوانين وضع او معمول شی.

دا کسان وائی چه د دنيا نظام د تنازع للبقا – او بقای اصلح په اساس بنا دی او تجارب هم دا وائي چه بايد فرد په اقتصادی امورو کښې پخپل سر پرې ښودل شی.

مګر بعضی داسی کارونه شته چه که حکومت پکښې مداخله ونکړی لکه:

د پوستې انتظام، او اجباری تعليم يا د اوسپنی لار – نو پوره فايده ورځنې نه اخستله کېږی.

ځکه چه دغه اعمال او کارونه چه د عمران او تمدن روح بلل کېږی که افرادو او شرکتونو ته پرېښودل شی نو د سيالۍ او همچشمۍ په اثر کښې له مصلحت او ضرورت ځنی زيات اجرا کېږی.

بله دا کوم وخت چه انسان پخپل خصوصی مصلحت مشغول شی نو د اطفالو او ضعيفانو حمايت او د فقيرانو معاونت ته نه ملتفت کېږی، نو ضرور ده چه حکومت په دغسی کارو کښې مداخلت وکړی.

ځنې خلق وايې چه فرد د نورو مرستی او ملګرتيا ته اړ دی او دغه مرسته بې له حکومت څخه د بل چا له لاسه په ښه شان پوره نه ده، نو بايد حکومت ټول اقتصادی امور لکه صنايع او زراعتونه په خپل لاس کښې ونيسی، ځنې فيلسوفان لکه ټولسټوی بيا وايې: چه حکومت ته بيخې ضرورت نشته او د مال صرفول د حربې آلاتو او عسکری تنظيم دپاره له صحيح انسانيت سره منافی دی، دی وائي چه حکومت له فطرت او طبيعت ځنی مخالف يو شی دی او ملتونه هغه وخت انتهائی سعادت ته رسېږی چه حکومت بيخی د خلقو هير شی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا درې مذهبه، هېڅ يو له افراط او تفريط څنې خالي نه دی او همدغه سبب دی چه خلقو پوره نه دی غوره کړی او اکثرو مترقي ملتونو د خپل نظام اساس په معتدل ډول بنا کړی دی، او د حکومت مداخله ئې د افرادو په شئوناتو کښې څومره چه ضرور دی لکه:

د ضعيفانو حمايت، د شفاخانو جوړول، د کسبګرو د مصالحو دپاره قوانين وضع کول، د کرهڼې، تجارت، صنعت د لوړتيا وسايل ټولول، د حمل و نقل بری او بحری وسايل لکه: د اوسپنې لار، برېښنا، تلګراف، او د اخلاقو او دين ساتنه او داسې نور تهيه کول قبوله کړېده.

د ټولسټوی او فيلسوفانو فکر يو محض خيال دی چه عملي کېدی نشي ځکه چه ټول خلق لکه ټولسټوی فيلسفوان کېدی نشي چه هر سړی له ټګۍ، خيانت او شر څنې ځان خلاص کړی شي او صحيح انسانيت په دنيا کښې وچلېږی.

دا هغه نظريات دی چه اجتماعيونو د حکومت د وظيفې په باب کښې ښکاره کړی او د حکومت د مداخلې حق يې د خلقو په شئونو کښې ښکاره کړيدی مګرهر حکومت ځانته له احتياجه سره سم نصب العين او غايه لری چه د هغې په مقتضا کار کوی، او په هر ډول چه قوم او ملت لوړېږی، او وطن ودانېږی، لوړوی او ودانوی ئې!

د هر ملت سياسي تربيت د افرادو په نفسياتو او ذهنيت کښې پوره دخل لری او تعليمات هم د همدغې تربيتې له مقتضی سره برابروی. کوم ملت چه د هيئت اجتماعی احترام لری د هغه ملت هر فرد يې له يوه قوت او باعث څخه د نورو د حريت احترام ساتی، او هېڅکله خپل حکومت ته د خوف په سترګه نه ګوری. بلکه د احترام او خلوص په نظر ورته ګوری ځکه چه هغه د سلطنت تاج عيناً د ملت تاج ګڼی چه پخپل لاس ئې د خپل مشر او پاچا په سر ايښی دی، نو دوی د دغه تاج او خپل قانون پوره احترام لری او هميشه ورته د محبت په سترګه ګوری.

هغه کسان چه د پردی حکومت تر لاس لاندی ژوند کوی هغوی ته د حکومت هر رنګ لکه آسمانی ټکه داسې ښکاره کېږی او هر کار چه په حکومت پوری ربط لری ورځنې ډېده کوی مګر د ملت د خواخوږی او خپل او ملی حکومت.ښه او سياسی روزنه دغه راز اوهام محدود کوی او خلق پدې باندی پوهوی، چه هر فرد د حکومت په کارو کښې د معاونت حق لری او د حکومت اشخاص هم دغسې افراد دی لکه دا نور خلق چه د قانون په مقتضیٰ او د ملت په مرضا حکم کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت په باب کښی د پخوانیو نظریه

ارسطو وائي که عدل او مساوات ورك او يا ضعيف وی څنګه به يو قوم د سعادت ژوندون وکړی؟ او څنګه به تيتې جمعيتونه او واړه طوايف نهضت مونده کړی؟ نو د ده په نظريه بايد په هر مملکت کښی عدل قايم وی او ټول کارونه د حکمت په مقتضا اجرا شی.

کونفوشيوس چينی وائی کوم حکومت چه پخپل مملکت کښی د عدل او کفائت له مخی حکم کوی هغه لکه د قطب ستوری داسی دی چه هميشه ځای په ځای وی او نور ستوری ئې پخوا کښی خپل ځايونه بدلوی او انتقال کوی.

ملك۱[3] شيانغ وايی: د اسمان زوی يا امپراطور د مملکت د خير او فايدې دپاره پيدا شوی او مملکت د امپراطور دپاره نه دی پيدا شوی.

په چين کښی دا متل دی چه د ملت محبت پيدا کړه مملکت به پيدا کړی، او که دغه محبت ورك کړې نو مملکت به درڅخه ورك شی.

له (سولون) يونانی څخه پوښتنه وشوه چه کوم مملکت د مدنيت لوړی درجی ته رسيدلی دی؟ هغه وويل هغه مملکت چه اهل ئې په ذلت کښی نه وی او ظلم پرې باندی نه کيږی.بلکه لا د يوه بل قوم په مظلوميت هم نشی راضی کيدی او ورسره داسی مرسته کوی لکه چه هغه ظلم عيناً په دوی کيږی.

له (کسری) څنی پوښتنه وشوه چه کوم پادشاه ښه دی ده وويل: هغه پادشاه ښه دی چه د قهر او غضب په وخت کښی کريم وي، او پخپله وعده وفا کوی که څه هم لويه وعده وی. ارسطو طاليس ويلی کوم پادشاه چه عدل کوی هغه شجاعت يعنی لښکر ته نه محتاج کيږی.

د حکومت په باب کښی د پخوانيو مصريانو نظريه

د مصريانو له پخوا وخت څنی (يعنی پخوا له اسلامه) دا رايه ده چه پادشاه پخپل حکومت او عدل چلولو کښی شوری ته محتاج دی، چه له خپل حکومت سره هر راز مرسته وکړی چه د همدی لامله علما او حکيمان او د رايی خاوندان د حکومت د امورو

۱[3] دا د چينايانو او جاپانيانو عقيده ده چه هغوی خپل امپراطور د اسمان زوی ګڼی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترتیبولو دپاره مقرر وی، او پخپل سیاست او د مشکلاتو په حلولو کښی په دوی اعتماد کوی.
کله به چه د مصریانو پادشاه مړ شو نو دوی به ئی مړی د قبر په څنګ کښی کښېښود، خطیبان، او د مجلس شوری اعضا به ودرېدل د ده په ټولو کارو به ئې تبصره کوله، د ده عدل یا ظلم خیر یا شر ټول صفات به یې بیانول پس له هغه به د ټول جمعیت رایه د ده په باب کښی غوښتله کېده چه ایا دی په احترام او تعظیم ښخ شی او که په معمولی طور په قبر کښې کېښود شی.
دی پخوانی دود د پادشاهانو په ښه سلوك او عدل کولو کښی ډېر تاثیر درلود، او دوی یی مجبورل چه د اهل رایو په مشوره کار وکړی، د مصر په تاریخ کښی لیدل کیږی چه ډېر فرعونان د ظلم او بد روش په سبب د ملوکیت له القابو محروم شوی دی.
نو د مصر پخوانیو شوراؤ یو حقیقی صورت درلود او یوازی علما او حکیمان او دینی مشران به پکښی نه وو د اقلیمونو او سمتونو نوابان او مشران به هم پکښی شامل وو، چه لدی ټولو څخه به یو عمومی جمعیت تشکیل کېده چه په لویو او مهمو کارو کښی لکه: حرب یا صلح، د قوانینو اړول، د حاکمانو درول یا داسی نورو کارو کښی به دوی پرېکړه کوله څوك چه د مصر پخوانی سیاست او اجتماعی نظام ته مراجعت وکړی هغه ته به د مصر دغه څه مفاخر او معالی چه لری د تعجب وړ ښکاره نشی.

حکومت د اسلام په نظر کښی

اسلام د خپلو تعلیمونو د انتشار په مرسته په اجتماعیاتو، سیاسیاتو او مدنیتونو کښی ډېره غوره اغېزه کړېده، لکه چه تاریخ ئې هم په دلچسپی سره ذکر کوی.
مګر دلته زموږ غرض دا نه دی چه د اسلامی ملت د تحول سر بیان کړو یا د دوی په هغه صحیح او متین مدنیت چه تر نیمی دنیا پوری ورسېده، څه بحث وکړو، ځکه چه ډېرو انصاف لرونکو مؤرخینو شرقییونو او مستشرقینو دواړو ډلو دا موضوع ښه واضحه کړېده.
زموږ غرض یوازی همدغومره دی چه په اسلام کښی حکومت په کوم اساس ولاړ دی او کومو عواملو د اسلام مدنیت ته تراندلس او چین پوری لاره ورکړه.
په اسلام کښی د حکومت اساس په شوری او د مسلمانانو د جمعیت په رایه بنا دی، په اسلام کښی خلیفه لکه یو مقید پادشاه داسی دی او کوم قانون چه دی مقید کوی هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای کتاب او د رسول(ص) اقوال دی. په اسلام کښی خلافت په میراث له یوه ځَنی بل ته نه نقل کېږی. چه له پلروځنی زامنو ته او له زامنو ځنی لمسیانو ته ورسېږی.

ځکه چه خلافت په عمومی انتخاب ټکل کېږی او د خدای او رسول په اطاعت او عدل ساتل کېږی لکه چه د خلیفه په حق کښی ویل شوی چه که له عدل او د خدای او رسول له اطاعت څخه یی بلی خواته میل وکړنو ولاړیی کړئ. او که د خپلو شهواتو په میدان کښی خپل جلب بیخی خوشی کړی نو معزول یی کړئ.

نو دا هغه اساسی قواعد دي چه اسلامی حکومت پری قایم دی او همدغه سبب دی چه ملت د حکومت په مقابل کښی ځان جاهل او بی خبر نه ګنې. او هر فرد دا تصور کوی چه خلیفه هم بشر دی چه کله سهو کېږی او کله حق ته رسېږی نو باید هر مسلم او عالم حاکم ته نصیحت وکړی او ورته وویلی شی چه ته له عدل نه بل لور ته کوږ شوی یی.

د همدی لامله اجتهاد هم په مجتهدینو یعنو هغو اشاخاصو پوری خاص دی چه د عربی لغاتو له اصولو خبر وی او په دینی علومو کښی بصیرت لری او له قرآن کریم او احادیثو څخه احکام اېستلی او حق او باطل، صحیح او فاسد سره بېلولی شی، خلیفه ګانو ته د محض خلافت په سبب دا حق نه دی ورکړ شوی.

دغه راز عقاید چه په یوه قوم کښی راسخ او ټینګ شی هغه هېڅکله د هغه چا په مخ کښی چه دوی د حاکمیت دپاره غوره کړی خپل سر نه ټیټوی تر څو چه هغه د عدل پابند او د خدای او رسول تابع نه وی.

نو په دغه صورت کښی پاچا له خپل ملت سره داسی سلوك کوی لکه چه یو مهربان پلار ئې له خپلو زامنو سره کوی او ملت هم خلیفه او پاچا ته د محبت او احترام په سترګه ګوری نه د خوف او ډار په سترګه.

دغه و د حکومت او ملت لنډ حال په اسلام کښی، وروسته چه عربی سلطه پراخه شوه او د اسلام لاس شام و عراق، فارس، مصر، طرابلس، تونس، الجزایر او د فرانسی جنوب غربی لور ته ورسېده نو فیلسوفان او علماء د مملکت تنظیمی امورو او قوانینو وضع کولو ته توجه وکړه او د وزیرانو، مشرانو او ملکی او عسکری مامورینو وظایف ئې په داسی شان تعین کړه چه تر اوسه چا پکښی څه ندی ویلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملت د مشرانو صفات

پدې صفاتو کښې حکیمانو، سیاسیونو او اجتماعیونو ټولو بحث کړی او د مشرتوب دپاره ئې ډېر داسې شرطونه چه د ملت په نفع تمامېږی او مشرتوبورباندې ګټل کېږی ښودلی دی.

پدې موضوع کښې کومه ښه رایه چه میدان ته راوتلې ده د ابونصر فارابی نظریه ده چه پخپل کتاب (ارآء اهل المدینة الفاضله) کښې ئې ښکاره کړېده، دی وایې چه د ملت دمشرانو دپاره دا صفات ضرور دی:

۱: د عضاوو پوره والی
۲: پوهه او سنجش
۳: د حافظې ښه والی
۴: زړه سوی او عاطفه
۵: فصاحت
۶: د زده کړې (عرفانی) شوق
۷: په شهواتو او خواهشاتو کښې اعتدال
۸: لوړ همتی (کبر النفس)
۹: له رښتیا او رښتیا ویونکو سره محبت لرل
۱۰:د دنیا متاع ته په کمه سترګه کتل
۱۱: له عدل او د عدل خاوندانو سره مینه
۱۲: د عزم او ارادې ټینګوالی

فارابې د دې شرطونو له بیانه وروسته ویلې دي چه که د دې ټولو صفاتو خاوند پیدا نشي نو بیا د ریاست او مشر توب وړ هغه څوك دیچه پخپل شریعت ټینګ او ښه هوښیار وي او که دغه شرطونه په څو کسو کښې د تقسیم په ډول وی او دوی تول پخپل منځکښې متحد کېږي نو دوی ټول باید مشران او رئیسان وی.

او هر کله که یو ښار له حکمت څخه خالی شي او دغه شرطونه په رئیسانو کښې مختل شي د هلاك معرض ګرزي.

ابن خلدون ویلی چه د دغه منصب وړ هغه څوك دی چه دا لاندینی څلور صفتونه لری:

۱: علم ۲: عدالت ۳: کفایت ۴: د حواسو سلامتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربو په نزد د مملکت ارکان

د عربو سیاسیونو چه د خپل ملت اصلاح او انتظام، سعادت، امن او عدالت په نظر کښی نیولی، نو د مملکت دپاره ئې څلور رکنه مقرر کړیدی. چه هغه دا دی:
ټولواك -، رعیت -، عدل -، تدبیر -، چه دغه هر رکن ته په یوه خاصه نظر ګوری او بعضی ملحوظات پکښی لټوی.
علامه شهاب الدین چه په سیاسیاتو کښی یو پوه عالم و هغه ویلی دی چه ښه پاچا پر ځان حاکمیت لری او له بدو خواهشاتو ځنی خپل ځان ژغوری او بله دا چه د خپل مملکت له احواله خبر او پخپلو ظایفو کښی جدی وی، د همسایه ممالکو له احواله هم خبر وی او خپل سرحدونه هم په یوه قوی عسکر چه وسله او تو ښه او ذخایر ورسره زیات وی ټینګو دی.
خپل عسکر او منصبداران ښه ساتی او پخپل ملك کښی هر راز مواد پیدا او تعمیرات زیاتوی او خپل رعیت داسی ګڼی لکه زامن او وروڼه، او هر کله ئې د لوړتیا، او سمون او بډایۍ او ښېګړو په فکر کښی وی!

رعیت

رعیت چه په څو قسمونو لکه: د کلو اوسېدونکی، د ښارو آبادوونکی، جنګ کوونکی، او علماً او پوهانو وېشل کېږی.
دا ټول له درې عنوانو لاندی راځی: اخیار او افاضل یعنی ښه او پوه خلق، اشرار او اراذل یعنی بدان او پایلاتی خلق، متوسطین یعنی منځنۍ ډله.
چه باید له هرې طبقې څخه کار واخستل شی یعنی له علما او پوهانو ځنی عرفانی او علمی خدمت، او له کسبګرو او زارعینو څخه اقتصادی خدمت وغوښتل شی او حربی اشخاص په عسکری امورو مشغول کړه شی، او هېڅوك وزګار پاتی نشی چه ټوله د ملت ډلی د وطن په خدمت بخت وی!
او د خپل حکومت سره په هره چاره کښی مرسته کوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدل

پوهان پدې پوهېدلی دی چه د حکومت غرض د ظلم او تعدی ورکول او د عدل او مساوات قایمول دی، نو علامه شهاب الدین د عدل دپاره دا درې رکنه مقرر کړی:

۱: د لوی خدای حقوق ساتل.

۲: انسانی حقوق یو له بله محافظه کول.

۳: د اسلافو او پخوانیو د حقوقو مراعات کول.

د دې درې قسموتر تفصیل لاندې د مملکت ټول امور داخلېږی او هر څه پکښی راځی، چه عمران او آبادی هم ضمناً د عدل تر عنوان لاندی داخلېږی.

عمرانات او ودانی

د مملکت ودانی دوې جنبې لری چه یوه زراعتی او بله تعمیری او ودانۍ جنبه ده!

د زراعت د ترقۍ او حمایت دپاره دا دوه شیه ضرور دی چه باید حکومت ورته توجه وکړی لکه د اوبو زیاتول، د لارو جوړول، د دهقانانو حمایت کول، په مالیه کې تخفیف کول، ترڅو چه دهقانان له زراعت څخه زړه توری نشی او بل کسب ته زړه ښه نکړی.

د ودانیو په جوړولو کښی باید د دې لاندی شرطو مراعات وشی.

۱:د ښوو اوبو زیاتوالی.

۲: د ځای ښه والی او د هوا اعتدال.

۳: د ارشو او لرګو نزدېوالی.

۴: د ځای موقعیت د امنیت په لحاظ.

برسېره پدې شرطونو څه نور شرطونه هم شته چه باید مراعات ئې وشی لکه: د کوڅو د خطونو معلومول د هر ډول بازار د پاره ځای ټاکل، د ضرورت په اندازه د علم او صنعت خاوندانو ته ځای ورکول او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدبير او اداره

غرض له تدبير د مملکت د امورو انتظام دی لکه: د وزارتو تشکيلول، د واليانو او حاکمانو ټاکل او وروسته لدېنه د قاضيانو او منصبدارانو تعينول، ليکن پدې ټولو کښی بايد د مملکت د بهبود مراعات وشي مثلاً هر ځای ته داسی قاضی او مامور مقرر شی چه د وقار او تقوی لرونکی وی.

او برسېره پدې چه بايد پوه او عالم وی د حکومت په ضروورياتو او د قضا په ادابو دی هم پوهېږی، په حکم کښی دی بېره نه کوی، او ښه تحقيق دی کوی، نه دی هديه قبلوی او نه دی د چا شفاعت ته غوږ نيسی، د حکومت مامور بايد په قانون پابند، او د وطن محب او صادق او د ملت خواخوږی وی، خپل اغراض د حکومت په چارو ګډ نکړی، او له رشوت او خيانت څخه ځان وژغوری!

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library